

Paratekstualna interpretacija Mediteranskog brevijara Predraga Matvejevića

Pandžić, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:984424>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Lucija Pandžić

**PARATEKSTUALNA INTERPRETACIJA
MEDITERANSKOG BREVIJARA
PREDRAGA MATVEJEVIĆA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

LUCIJA PANDŽIĆ

**PARATEKSTUALNA INTERPRETACIJA
MEDITERANSKOG BREVIJARA
PREDRAGA MATVEJEVIĆA**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Dubravka Zima

Zagreb, 2022.

Zahvale

Nedovoljno je prostora za sve zahvale koje bih htjela i trebala napisati, a da pritom ne budem patetična ili neukusna, stoga ću pokušati suspregnuti pretjeranu emotivnost i jednostavno – zahvaliti.

Velika hvala djelatnicima Fakulteta, a posebice djelatnicima Službe za nastavu i studente na čelu s njezinim Voditeljem. Bez vas zasigurno od ovoga rada ne bi bilo ništa.

Mentorici koja je vodila ovaj rad, pratila njegov tijek i vjerovala u mene – velika hvala.

Navođenje poimence profesora koji su oblikovali moj znanstveni etos premašilo bi okvire ove forme – najljepša vam hvala, znat ćete tko ste, vi za koje sam pisala eseje, seminare, radove – vi ste me oblikovali i hvala vam na tome.

Mojim roditeljima posebna zahvala – hvala vam što ste bili tu uz mene i za mene, što ste me u svakom trenutku bodrili. Ne smijem zaboraviti ni svoju tetu kojoj hvala na vjeri i potpori.

Malom broju pravih prijateljica koje su imale ogromne količine riječi podrške – hvala vam.

Ljubavi, tvoje razumijevanje i tvoja bezuvjetna pomoć bili su mi nenadomjestivi sastojci u procesu izrade ovoga rada, a tvoja mi je ljubav snaga za sve što predstoji, zaista jedini – neizmjerne ti hvala.

Na koncu – velika vam hvala svima.

Paratekstualna interpretacija Mediteranskog brevijara Predraga Matvejevića

Sažetak

U radu smo istražili fenomen knjige Mediteranski brevijar Predraga Matvejevića u oslonu na teoriju parateksta Gérarda Genettea. Istražili smo i interpretirali peritekstualni i epitekstualni dio parateksta, posebice s obzirom na europsku i svjetsku recepciju knjige, kao i s obzirom na status knjige u okviru hrvatske književnosti. Kada govorimo o recepciji Mediteranskog brevijara (ali i drugih knjiga) jedan od načina da se ne pogubimo u proizvoljnim tumačenjima jest pogled prema brojkama koje u komercijalnom smislu podosta govore. Riječ je, naravno, o broju izdanja i prijevoda neke knjige. U radu smo u Tablici 1 donijeli popis izdanja i prijevoda Mediteranskog brevijara s detaljnim opisima te se nadamo da smo se tom tablicom uspjeli približiti konačnom broju do sada izdanih Mediteranskih brevijara jer, kako je u radu i razjašnjeno, vrlo je teško doći do konačnih i ažurnih podataka o tomu. Ugradbom mnogih primjera pokušali smo čitatelju dočarati važnost ovog djela, kako za hrvatsku, tako i za svjetsku književnost. Uz detaljnu obradu najrelevantnijih peritekstualnih i epitekstualnih elemenata, u rad smo dodali i poglavlja koja nisu eksplicitno navedena u Genetteovoj teoriji parateksta na kojoj se temelji ovaj rad te smo protumačili što se time, u kontekstu ovoga rada, dobiva.

Ključne riječi: *Mediteranski brevijar, Gérard Genette, paratekst, peritekst, epitekst, interpretacija*

Paratextual analysis of Predrag Matvejević's *Mediterranean: a cultural landscape*

Abstract

*In this paper, we investigated the phenomenon of the Predrag Matvejević's *Mediterranean: a cultural landscape* based on Gérard Genette's paratext theory. We have researched and interpreted the peritextual and epitextual part of the paratext, especially with regard to the European and world reception of the book, as well as with regard to the status of the book in the framework of Croatian literature. When we talk about the reception of the *Mediterranean: a cultural landscape* (as well as if one would talk about the reception of any other book), one of the ways to avoid getting lost in arbitrary interpretations is to look at the numbers, which in a commercial sense speak volumes. It is, of course, about the number of editions and translations of a book. In Table 1 of the paper, we provided a list of editions and translations of the *Mediterranean: a cultural landscape* with detailed descriptions, and we hope that with this table we managed to get closer to the final number of Matvejević's *Mediterranean: a cultural landscape* published so far, because, as explained in the paper, it is very difficult to obtain final and up-to-date data about that. By incorporating many examples, we tried to convey to the reader the importance of this work, both for Croatian and world literature. In addition to the detailed treatment of the most relevant peritextual and epitextual elements, we also added chapters that are not explicitly mentioned in Genette's theory of paratext, on which this work is based, and we interpreted what is gained by this, in the context of this work.*

Keywords: *Mediterranean: a cultural landscape, Gérard Genette, paratext theory, peritext, epitext, analysis*

PROLAZIM ZRINJEVCEM DOTIČE ME MORE

*Prolazim Zrinjevcem, dotiče me more.
Čujem klinktaj galeba, žamor golog mnoštva.
Brod upravo pristaje uz kavanu Splendid.*

*To ja možda more u svom srcu nosim
i ono zove drugo more po uskim ulicama.
Nedjelja je; maestral ore opustjele pločnike.*

*Pale se i gase svjetionici duha.
Radost nesputane misli nalazi mjesta
mrtvima i živima.
Napokon se našla zagubljena stoljeća.*

*Ribe izgovaraju svetu tišinu.
Pa i kad podivlja more,
ne utapa se smisao.
Nevera je očišćenje
od vječne hrvatske žalosti.*

*Dotiče me more i ja široko pružam
svoje grane.
Svaki korijen zatreperi
nekim srebrom lista.
Javlja se podne s tornja, plima se
diže do krovova.*

*Veliki smo milijunski brod
koji ne kani odustati.*

Slavko Mihalić

Sadržaj

1.	Uvodno definiranje pojmova.....	3
2.	Nakladnički peritekst.....	5
2.1.	Format.....	6
2.2.	Serijski.....	14
2.3.	Korice	15
2.3.1.	Primjeri.....	16
2.3.1.1.	V.B.Z. 2006.....	16
2.3.1.2.	GZH 1990.....	17
2.3.1.3.	Sarajevo Publishing 1998.....	17
2.3.1.4.	University of California Press 1999.....	18
2.3.1.5.	Fayard 1992.....	18
2.3.1.	Primjeri - zaključno	19
2.4.	Naslovna stranica, njezini dodaci i posljednje stranice	20
2.4.1.	GZH 1990.....	20
2.4.2.	V.B.Z. 2006.....	21
2.4.3.	Fayard 1992.....	21
2.4.	Naslovna stranica, njezini dodaci i posljednje stranice – zaključno.....	22
2.5.	Ostalo: papir, font, itd.....	22
3.	Ime autora.....	23
4.	Naslovi	24
4.1.	Funkcije naslova.....	25
5.	Posvete i natpisi.....	28
6.	Predgovor	29
7.	Pogovor	32
8.	Tekstualna razlikovanja između izdanja	33
9.	Epitekst.....	35
9.1.	Nakladnički epitekst	37
9.1.1.	Primjer 1 – Školska knjiga 2007.	37

9.1.2.	Primjer – V.B.Z. 2007.....	38
9.1.3.	Primjer – Moderna vremena	39
9.1.4.	Primjer – Abrakadabra	40
9.1.5.	Primjer – Colibri	41
9.1.6.	Primjer – Decitre, Payot 1995.....	41
9.1.7.	Primjer – Decitre, Hachette Pluriel 2020.....	42
9.1.8.	Primjer – Anagrama	43
9.1.9.	Primjer – Book Depository	44
9.1.10.	Primjer – Časopis Danas	45
9.1.11.	Primjer posredovanog nakladničkog epiteksta.....	46
9.2.	Javni autorski epitekst.....	47
9.2.1.	Primjer razgovora – Slobodna Dalmacija	48
9.2.2.	Primjer razgovora – Večernji list.....	49
9.3.	Primjer kolokvija i nakladničkog epiteksta	49
9.4.	Prevoditeljski medijski posredovan epitekst	50
9.5.	Recepcija – Nije epitekst, ali ima funkciju epiteksta.....	50
9.5.1.	Primjer 1 – Slobodna Dalmacija 1987.....	52
9.5.2.	Primjer 2 – Slobodna Dalmacija 1990.....	53
9.5.3.	Primjer 3 – Vjesnik 1990.....	53
9.5.4.	Primjer 4 – Vjesnik 1987.....	54
9.5.5.	Primjer 5 – Nedjeljna Dalmacija 1987.....	55
9.5.6.	Primjer 6 – Novi list.....	56
9.5.7.	Primjer 7 – Radničke novine.....	56
10.	Zaključak.....	58
11.	Popis korištenih izvora	62

1. Uvodno definiranje pojmova

Mogli bismo započeti ovo uvodno poglavlje definirajući paratekst kao automobilsku karoseriju. Razumije se, ako postoji karoserija, trebalo bi postojati nešto što ta karoserija obujmljuje. Ono što se obujmljuje jest sve ono što automobil čini automobilom. To su, u najkraćim crtama – motor, kotači, upravljač, mjenjač, itd. Pitanje koje se, dakako, ovdje može postaviti jest: Kakve to veze ima s paratekstom?

Ako preslikamo ovu metaforu na književno djelo, stvari postaju mnogo jasnije. Naime, ako sadržaj knjige gledamo kao automobilski motor (i ostale dijelove koji su neophodni da automobil možemo uopće tako nazvati), onda je karoserija, ili čak, bolje rečeno, automobilski dizajn, ono što upućuje na činjenicu da je to automobil, a ne nešto drugo. Kako piše Genette: „Paratekst je ono što omogućuje knjizi da postane knjiga“ (Genette 1997: 1). Funkcija parateksta je popratna, mogli bismo kazati – pobočnička. Ona sadržajno ne mijenja knjigu, ali to i nije funkcija parateksta. „On je tu da predstavi knjigu. On je čini prisutnom“ (Isto). Genette paratekst čak naziva i vestibulom iz kojeg se možemo zaputiti prema tekstu ili se od njega vratiti, napuštajući mogućnost čitanja teksta (Genette 1997: 2). To je područje koje nije niti unutra niti vani, područje bez jasno definirane granice, ali i područje ne samo transakcije, već i područje tranzicije (Isto). Paratekst jest funkcija, dizajn. Paratekst je slatkorječivi oglas koji nas mami da kupimo proizvod. Paratekst ima osjetilnu funkciju. Kakvoća papira na kojem je tiskana knjiga jest paratekst. Može li, primjerice, taj papir imati toliku moć da nas navede da kupimo knjigu ili da nas, pak, odvraća od nje? Paratekst je uputa, smjernica, smjerokaz. Genette u tom smislu postavlja jedno zgodno pitanje: „Kako bismo znali da čitamo Joyceovog *Uliksa*, a da tako nije naslovljen?“ (Isto). Ime autora, ime knjige, nazivi poglavlja, predgovori, intervjui, razgovori – sve su to dijelovi parateksta.

No netko se s pravom može zapitati: Jasno, no kako možemo govoriti o paratekstu u nekim, primjerice, srednjovjekovnim knjigama kojima nisu poznati ni naslovi, ni njihovi autori? To je pitanje sasvim na mjestu. Odgovor koji bismo mogli ponuditi u obranu parateksta jest da se on tijekom povijesti, s obzirom na trendove, kulturološko-političke okolnosti, cenzuru, itd., mijenjao, odnosno, da budemo precizniji – mijenjao je svoj oblik. Ako je papir na kojem je neko djelo tiskano paratekst, možemo li onda uopće govoriti o paratekstu u kontekstu vremena prije pojave tiskarskog stroja? Naravno da možemo, jer je pergamena služila manje-više istoj funkciji kojoj danas služi papir.

Nemaju sve knjige sve elemente parateksta. U nekim će knjigama biti izostavljena autorova posveta, u nekima, pak, nećemo naići na predgovor, a neke knjige neće imati poglavlja. Neki dijelovi parateksta su poput meteora zabljesnuli u povijesti književnosti i kao takvi su još brže nestali. Sjetimo se samo iluminiranih knjiga na kojima su radili najvještiji od najvještijih slikara svoga vremena. Što je s mnogim generacijama svećenika koji su u svojim skriptorijima danomice prepisivali knjige? Njihov je rukopis bio paratekst *par excellence*, a danas pak ima više arhivsku nego paratekstualnu vrijednost. Također, paratekst ne mora biti zauvijek fiksiran. To znači da se, primjerice, naslov neke knjige s vremenom može proširiti ili skratiti, ili da se nazivi poglavlja mogu mijenjati, ovisno o autorovoj ili urednikovoj želji. Nadalje, ponovna izdanja neke knjige najčešće će imati drukčiji paratekst od prethodnog izdanja, pogotovo ako govorimo o naslovnici, koricama, fontu, papiru, i sl.

Značajke parateksta su prostorne, temporalne, supstancijalne, pragmatične i funkcionalne (Genette 1997: 4). Osvrnimo se na trenutak na prostornu značajku iz koje se može izvesti najosnovnija podjela parateksta, a koja će biti temelj na kojem će se graditi ovaj rad. Prva prostorna značajka parateksta jest ona koja se nalazi u samoj knjizi, a Genette je naziva peritekstom. Druga se, logično, nalazi izvan knjige na koju upućuje, i zove se epitekstom. Ukratko, paratekst se sastoji od periteksta i epiteksta.

Genette definira i činjenične značajke parateksta. Pod tim značajkama misli na paratekst koji se ne sastoji od eksplicitne poruke već od činjenice čije samo postojanje, ako je čitatelju poznato, utječe na to kako je tekst primljen, primjeri za to su poznavanje dobi ili spola autora. Na ovom mjestu navodi i postojanje trivijalnih činjeničnih značajki parateksta. Kao primjer navodi članstvo autora u akademiji ili nekom drugom sličnom tijelu, ili pak, činjenicu da je nagrađen nekom prestižnom nagradom (Genette 1997: 7).

Sve to nema, kako spomenusmo, strogo književno-umjetničku značajku, niti je to svrha parateksta, ali ostaje činjenica da je bez takvih značajki knjigu gotovo nemoguće nazvati knjigom. Dakle, paratekst je neodvojiv od teksta, kao što je karoserija automobila neodvojiva od motora. Primjerice, možemo li objektivno čitati *Zapise iz mrtvog doma* Fjodora M. Dostojevskog nakon što pročitamo podatak da je i sam odležao nekoliko godina u Sibiru? Ili, kako navodi Genette, ako smo kao čitatelji upoznati s činjenicom da je Proust bio homoseksualac i dijelom židovskog porijekla¹ to mijenja naše čitanje dijelova njegovih djela koji se tiču tih dvaju pitanja (Genette 1997: 8).

¹ Valentin Louis Georges Eugène Marcel Proust imao je majku pripadnicu židovske religije.

Tko je pošiljatelj parateksta, a tko primatelj? Tko je odgovoran za paratekst? Krenimo redom! Primatelj je, naravno, uvijek publika u širem ili užem smislu. Primjerice, peritekst je namijenjen publici u užem smislu, preciznije – pojedinačnom čitatelju. Epitekst se, s druge strane, obraća široj publici, javnosti. Primjer za to je intervju ili razgovor s autorom o knjizi koji je objavljen u novinama ili je, pak, emitiran na radiju ili televiziji. Ostaje nam, dakle, pošiljatelj, koji, kao i primatelj (u kontekstu parateksta) nije monolitni pojam. Najčešće, ponavljamo, najčešće, to su autor djela i nakladnik. No autori parateksta mogu biti i treće imenovane ili neimenovane osobe. Primjer za neimenovanog pošiljatelja parateksta jest osoba koja je na nekoj digitalnoj platformi za prodaju knjiga napisala kratki *sujet* te knjige, kao i ostale podatke, no ime autora tog parateksta nije navedeno. Pošiljatelj može biti i autor predgovora. Vidjet ćemo da je u kontekstu paratekstualne interpretacije *Mediterranskog brevijara* Predraga Matvejevića upravo predgovor bio jedan od najjačih aduta koji ne samo da je bio dijelom klasičnog parateksta kao predgovor, već se u nekim izdanjima ime autora predgovora našlo i na naslovnici, a recepcija knjige se nerijetko gledala iz očista autora predgovora.

Genette naglašava da je paratekst uvijek podređen svome tekstu, odnosno tekst je njegov *raison d'être*² (1997: 12). U nastavku ćemo rada detaljno „provući“ *Mediterranski brevijar* kroz sve dostupne nam elemente parateksta. Zašto dostupne? Zato što, kao što ćemo vidjeti, do nekih dijelova epiteksta ne samo da je problematično doći, već je i samo njihovo postojanje upitno. Tako ćemo detaljno razraditi sljedeća poglavlja: 'Nakladnički peritekst', 'Ime autora', 'Naslovi', 'Posvete i natpisi', 'Predgovor', 'Pogovor', i kao posljednje poglavlje 'Epitekst'.

2. Nakladnički peritekst

„Dajem ime 'nakladničkog periteksta' čitavom području periteksta koji je izravna (ali ne isključiva) odgovornost nakladnika, ili, da budemo još precizniji – nakladničke kuće. To je područje koje postoji već samom činjenicom da je knjiga objavljena i ponuđena javnosti“ (Genette 1997: 16). Ovdje je riječ, kako kaže Genette, o krajnjem peritekstu, dakle – naslovnici, materijalnom izgledu knjige, riječju – tehničko-opipljivim datostima.

² Čitali smo i koristili Genetteovo djelo prevedeno na engleski jezik s izvornog francuskoga, ovaj je frazem u engleskom prijevodu prenesen onako kako je naveden u izvorniku, na francuskom jeziku (Genette, Gérard. 1987. *Seuils*. Paris: Éditions du Seuil.), stoga ga i mi u radu prenosimo takvoga. *Raison d'être* (franc.), razlog postojanja.

2.1. Format

Knjigu u njezinom materijalnom obliku ograničava njezin format, odnosno dimenzije. Genette ističe da su u prošlosti knjige velikog formata bile rezervirane za takozvane ozbiljne radove koji su bili više religijske ili filozofske, a manje književne tematike (Genette 1997: 17). S vremenom su manji formati, zbog svoje praktičnosti, sve više dobivali na važnosti. U suvremenoj čitalačkoj kulturi pojavili su se formati koji se popularno nazivaju „knjigama za plažu“. Riječ je o knjigama koje moraju biti dovoljno velike da budu uočljive u izlogu i dovoljno teške da ih se može ostaviti na ručniku bez straha da će ručnik odletjeti (Isto). A tu su i džepna izdanja koja su, prema Genetteu, sinonim za prestiž (Isto). Mi ćemo u nastavku analizirati formate pojedinih (dakako, ne svih) izdanja *Mediterranskog brevijara* Predraga Matvejevića, budući da nam mnoga izdanja nisu dostupna, stoga će nam izvor za ovo potpoglavlje biti pretežito digitalne platforme za prodaju knjiga u kojima su navedene točne dimenzije pojedinog izdanja.

Format V.B.Z.-ovog izdanja *Mediterranskog brevijara* iz 2007., navodi se na mrežnim stranicama Školske knjige, iznosi 15,5 x 23,5 cm.

S druge strane, izdanje iz 2006. istog nakladnika nešto je većih dimenzija, točnije 21 x 23 cm.

Izdanje Grafičkog zavoda Hrvatske iz 1991. ima dimenzije 17,5 x 23,5 cm. U istoj knjizi navedeno je i sljedeće: „Trideset bibliofilskih primjeraka istih motiva, koje je akvarelom, kao unikate, kolorirao Dino Trtovac u formatu 35 x 50 cm, numerirani su od 1. do 30. i signirani“ (Matvejević 1991a).

Džepno izdanje francuskog Payota iz 1995. nešto je manjih dimenzija, točnije 12,4 x 19 cm.

Plurielovo izdanje iz 2020. ima dimenzije 11 x 17,8 cm.

Izdanje američkog University of California press jest dimenzija 16,5 x 20 cm.

Tursko izdanje nakladnika Yapı Kredi Yayınları iz 2004. tiskano je u dimenzijama 13,5 x 21 cm.

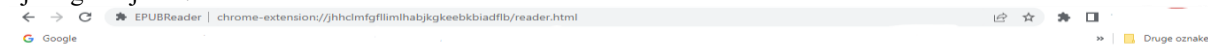
U ovome smo dijelu naveli samo one primjere za koje su nam bile dostupne točne informacije dužine i širine formata. Podaci o ostalim izdanjima koji nisu navedeni u ovome kratkome prikazu nalaze se u Tablici 1, s time da posebno treba naglasiti kako su u tablici za većinu izdanja dostupni podaci za dužinu, ali ne i širinu formata.

Tablica 1. *Popis izdanja „Mediterskog brevijara“*

JEZIK	NASLOV	IMPRESUM	GOD. IZDANJA	MAT. OPIS	NAPOMENA
1. HRV.	Mediterski brevijar / Predrag Matvejević; uvod Claudio Magris; [dizajn Sanja Iveković].	Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1987. (Zagreb: SN Liber).	1987.	145 str.: ilustr. u bojama; 24 cm.	Nakl. 2500 primj.
2. TAL.	Breviario mediterraneo / Predrag Matvejević; introduzione Claudio Magris; [traduzione Silvio Ferrari].	Milano: Hefti Edizioni, cop. 1987. (Milano: Arti Grafiche Ubezzi & Dones).	1987. (U knjizi je navedeno da je tisak završio u kolovozu 1988.)	175 str.: ilustr.; 25 cm.	Per una filologia del mare (prefazione) di Claudio Magris: str. 1–4.
3. HRV. (BiH)	Mediterski brevijar / Predrag Matvejević.	Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1988.*	1988.*		*Ovo je izdanje navedeno jedino u zajedničkoj bibliografsko-kataloškoj bazi podataka COBISS BiH, više detalja o navedenom izdanju od Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH kao ni od Grafičkog zavoda Hrvatske nismo uspjeli dobiti te se stoga ono neće ubrojiti u konačan zbroj izdanja.
4. HRV.	Mediterski brevijar / Predrag Matvejević; uvod Claudio Magris; [fotografija Krešimir Tadić].	Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1990. (Ljubljana: Tiskarna Ljudske pravice).	1990.	175 str.: ilustr., faks.; 24 cm.	Autorova slika na ovitku; Nakl. 3000 primj.; Za jednu filologiju mora: str. 5–7.
5. HRV.	Mediterski brevijar / Predrag Matvejević; uvod Claudio Magris; [fotografija Krešimir Tadić].	Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1991.; (Ljubljana: Ljudske pravice); 3. prošireno izd.	1991.	199 str.: ilustr., faks.; 24 cm.	Nakl. 5000 primj.; Za jednu filologiju mora: uvod u "Mediterski brevijar": str. 5–7.
6. ŠP.	Breviario mediterráneo / Predrag Matvejević; traducido del croata por Milivoj Telećan;	Barcelona: Anagrama, [1991].	1991.	250 str.: ilustr.; 22 cm.	

	revisión de Magdalena Romera Ciria.				
7. FR.	Bréviaire méditerranéen / Predrag Matvejevič; traduit du croate par Évaïne Le Calvé-Ivicevic; Introduction: «Pour une philologie de la mer», par Claudio Magris / traduit de l'italien par Jean et Marie-Noëlle Pastureau; Postface: «Scènes d'un monde terraqué», par Robert Bréchon.	[Paris]: Fayard, 1992. (Liguge, Poitiers: Aubin Imprimeur).	1992.	264 str.: illustr.; 24 cm.	S hrvatskog prevela Evaine Le Calve-Ivičević; Uvod: str. 7–12; Pogovor: str. 253–260.
8. TAL.	Mediterraneo : un nuovo breviario / Predrag Matvejević; prefazione di Claudio Magris; [traduzione di Silvio Ferrari; iconografia a cura di Snježana Hefti].	Milano: Garzanti, 1992.	1992. ³	239 str.: illustr.; 21 cm.	
9. TAL.	Mediterraneo: un nuovo breviario / Predrag Matvejević;	Milano: Garzanti, 1993.	1993.	315 str.: illustr.; 19 cm.	

³ Na ovom bi mjestu čitatelja valjalo upozoriti na moguće pogreške u navođenju godina talijanskih izdanja. Konkretnu smo godinu preuzeli iz [Kataloga Knjižnice Filozofskog fakulteta](#), na drugim smo mjestima pronašli 1991. godinu ([primjerice stranica za prodaju knjiga i ostalih umjetničkih i kolekcionarskih predmeta](#)). Na nekim se mjestima navodi postojanje i izdanja iz 2017. ([AbeBooks](#)), no postojanje tog izdanja nismo uspjeli sa sigurnošću utvrditi. Nadalje, jedino smo na stranicama [Kataloga Gradske knjižnice i čitaonice Pula](#) pronašli navedeno izdanje iz 1995., no ni njega nismo navodili u ovom popisu. Iz talijanskog mrežnog izdanja dostupnog preko proširenja koje se mora instalirati kako bi se čitalo na mreži vidljiva su do 2011. izašla talijanska izdanja, pa i ovo iz 1999. koje nismo uspjeli pronaći te stoga ni ono u ovom popisu nije navedeno. Za sve čitatelje koje bi zanimalo još detaljnije analiziranje talijanskih izdanja *Brevijarâ* u nastavku smo umetnuli snimku zaslona koja im može pomoći. Svime ovime želimo ukazati na postojanje određenih nedosljednosti kad se radi o talijanskim izdanjima te se od njih ograđujemo.

www.garzantilibri.it

Traduzione dal croato
di Silvio Ferrari

Titolo originale dell'opera:
Mediterranski Brevijar

Prima edizione digitale 2011

Realizzato da Jouve

Quest'opera è protetta dalla Legge sul diritto d'autore.
È vietata ogni duplicazione, anche parziale, non autorizzata.

© 1987 GZH Zagabria e P. Matvejević

ISBN 978-88-11-13087-1

© Garzanti Editore s.p.a., 1991, 1993, 1998
© 1999, 2000, 2004, 2006, Garzanti Libri s.p.a.,
Milano
Gruppo editoriale Mauri Spagnol

	prefazione di Claudio Magris; [traduzione dal croato di Silvio Ferrari].				
10. NJEM. (ŠVICA RSKA)	Der Mediterran: Raum und Zeit / Predrag Matvejević; Vorwort von Claudio Magris; aus dem Kroatischen uebersetzt von Katja Sturm-Schnabl.	Zuerich: Ammann Verlag, 1993. (Lepizig: Offizin Andersen Nexoe).	1993.	307 str.: ilustr.; 21 cm.	Mediteran: prostor i vrijeme / Predrag Matvejević; Predgovor Claudio Magris; S hrvatskog prevela Katja Sturm-Schnabl.
11. POR.	Bréviario Mediterraneo / Predrag Matvejevitch ; tradução de Pedro Tamen ; a partir da versao francesa aprovado pelo Autor ; introdução de Claudio Magris ; postfacio de Robert Bréchon.	Lisboa : Quetzal Editores, 1994.	1994. ⁴	274 str.: ilustr.; 23 cm.	
12. NIZ.	De Middellandse Zee: een getijdenboek / Predrag Matvejević; vertaald door Thomas Adam Eekman.	Amsterdam: Meulenhoff; Leuven: Kritak, 1994.	1994.	249 p.: ill.; 22 cm.	Mediteran: knjiga sati; preveo Thomas Adam Eekman.
13. FR.	Bréviaire méditerranéen / Predrag Matvejevitch; traduit du croate par Évaïne Le Calvé-Ivicevic; introduction de Claudio Magris; postface de Robert Bréchon.	Paris: Payot & Rivages, 1995.; [Paris]: Fayard, 1995.	1995.	264 str.: ilustr., zemljop . crteži; 19 cm.	S hrvatskog prevela Evaine Le Calve-Ivicevic; Predgovor: str. 7–12. Pogovor: str. 253–260.
14. JAP.	地中海 : ある海の詩的考察 プレドラグ・マトヴェイエーヴィチ 著, 沓掛良彦, 土屋良二 訳.	東京: 平凡社, 1997.	1997.	342 str.: ilustr.; 20 cm.	Mediteran: Poetsko razmatranje mora / Predrag Matvejevich, preveo Yoshihiko Kutsukake, Ryoji Tsuchiya; Tokyo: Heibonsha, 1997.
15. TAL.	Mediterraneo: un nuovo breviario / Predrag Matvejević; prefazione di Claudio Magris; [traduzione dal croato di Silvio Ferrari].	Milano: Garzanti, 1998.	1998.	315 str.: ilustr.; 19 cm.	

⁴ Na mrežnim stranicama Quetzal Editores izdavačke kuće nismo pronašli ovo izdanje, već smo ga pronašli na [mrežnim stranicama Kataloga Knjižnice Filozofskog fakulteta u Zagrebu](#) kao i na nekim drugim mjestima. Na stranicama Quetzal Editores izdavačke kuće pronašli smo trag o postojanju izdanja iz [2009.](#) i iz [2019.](#) te smo i ta izdanja u ovoj tablici naveli.

16. FR.	Breviaire mediterraneen / Predrag Matvejevitch; traduit du croate par Evaine Le Calve-Ivicevic; introduction de Claudio Magris; postface de Robert Brechon	Paris: Editions Payot & Rivages, 1998.	1998.	264 str. ; 19 cm.	Str. 7– 12: Pour une philologie de la mer / par Claudio Magris; traduit de l'italien par Jean et Marie-Noëlle Pastureau. Str. 253–260: Scenes d'un monde terraque / par Robert Brechon.
17. GRČ.	Mesogejake synopse: dokimio / Prentag Matvejevits; metaphrase, Panagiota Pantaze; eisagoge, Takes Theodoropoulos.	Athena: Ekdoseis Patake, 1998.	1998.	223 sel.: eikonog rafiseis; 25 ex.	Mediteran sinopsis: esej / Predrag Matvejević; prijevod, Panagiota Pantazi; uvod, Takis Theodoropoulos; 223 str.
18. BOS. I HRV. (BiH) *Po nalogu informatora u katalogu NUBBiH navodi se i hrvatski i bosanski	Meditranski brevijar / Predrag Matvejević; uvod Claudio Magris.	Sarajevo: Sarajevo Publishing: Međunarodni centar za mir, 1998. (Tisak: <i>Print M</i>).	1998.	199 str.: ilustr.; 24 cm.	Predgovor za sarajevsko izdanje „Meditranskog brevijara“; Predrag Matvejević: str. 4. Claudio Magris: Za jednu filologiju mora (Uvod u Meditranski brevijar): str. 5–7; Nakl. 500 primj.
19. ENGL. (SAD)	Mediterranean: a cultural landscape / Predrag Matvejević; translated from the Croatian by Michael Henry Heim.	Berkeley; Los Angeles; London; University of California Press; 1999 by The Regents of the University of California, (Printer and binder: Edwards Brothers, Inc; printe din the USA).	1999.	218 str.: ilustr.; 21 cm.	Str. 1–5: Introduction: A philology of the sea / Claudio Magris.
20. TUR.	Akdeniz'in kitabı / Predrag Matvejevic; çeviren Tolga Esmer.	İstanbul : Yapı Kredi Yayınları, 1999.	1999.	245 sayfa: renkli çizimler , renkli haritalar ; 24 cm.	İtalyanca ve fransızcadan çeviren Tolga Esmer; S talijanskog i francuskog prevela Tolga Esmer. Knjiga Mediterana / Predrag Matvejević; 245 str.
21. ARAP. (MARO KO)	متوسطية تراثيل / ترجمة ؛ ماتفيجيتش بريدارك سعيد ،ناظم الجليل عبد الجليل عبد ،ناظم .الحنصالي . سعيد ،حنصالي ؛	دار : البيضاء الدار ،للنشر توبقال 1999.	1999.	ص. 209 : مصور : سم 24	Meditranske himne / Predrag Matvejević; Preveo Abdul Jalil Nazim, Saeed Al-Hansali. Nazim, Abdul Dželil. Hansali, Saeed. ; Casablanca, Maroko:

					Izdavačka kuća Toubkal, 1999. 209 str.: ilustr.; 24 cm.
22. SLOV.	Mediterranski brevir / Predrag Matvejević; prevedel po hrvaški in italijanski izdaji Vasja Bratina.	V Ljubljani: Cankarjeva založba, 2000.	2000.	246 str.: ilustr.; 21 cm + 1 zvd.	Uvod v mediteranski brevir / Claudio Magris: str. 5–10. Beseda prevajalca: str. 247.
23. TAL.	Mediterraneo : un nuovo breviario / Predrag Matvejević ; prefazione di Claudio Magris ; [traduzione dal croato di Silvio Ferrari].	Milano: Garzanti, 2000.	2000.	315 str.: ilustr.; 19 cm.	
24. HEBR.	יִמְתִּיכוֹנִית הַפְּלָגָה / Haflagah Yam-Tikhonit; מטבייביץ' פרדרג ; מטבייביץ' פרדרג . פרדרג ; קפלן עדינה, מצרפתית = אלעזר טל תרגום עריכת Bréviaire méditerranéen de Predrag Matvejevitch. קפלן, עדינה, ; Predrag Matvejević	אחרונות ידיעות, Tel-Aviv: Yedi'ot aharonot : Sifre hemed : Proyekt ha-Merkaz le-tarbuyot ha-Yam ha-Tikhon: Universitat Tel Aviv, 2001.	2001.	273 עמודים; איורים; 21 ס"מ.	Krstarenje Mediteranom / Haflaga Yam-Tikhonit; Mediteranski brevijar / Predrag Matvejević; s francuskog preveli: Adina Kaplan, Yedioth Ahronoth i [Sveučilište u Tel Avivu]; 273 str.: ilustr.; 21 cm.
25. ČEŠ.	Breviář Středomoří / Predrag Matvejević; úvod Claudio Magris; přeložil Dušan Karpatský.	Praha: NLN, 2002.	2002.	227 str.: ilustr.; 21 cm.	Uvod: str. 7–10.
26. MKD.	Mediterranski brevijar / Predrag Matvejević.	Skopje: Matica makedonska, 2002.	2002. ⁵	200 str.: ilustr.; 21 cm.	
27. ALB.	Libër dore për Mesdheun / Predrag Matvejevic; Përkthyesi Arben Leskaj.	Tirana: IDK, 2003.	2003.	300 str.	Priručnik za Mediteran / Predrag Matvejević; preveo Arben Leskaj.
28. CRNOG.	Mediterranski brevijar / Predrag Matvejević.	Podgorica: CID, 2003. Biblioteka: Posebna izdanja. (Tisak: Vojna štamparija, Beograd).	2003.	212 str.: ilustr., zemljop . crteži; 25 cm.	Str. 5–6: Besmrtna knjiga / Miraš Martinović; Str. 7–10: Za jednu filologiju mora / Claudio Magris, Uvod u Mediteranski brevijar; Bilješka o piscu: str. 207–208; Nakl. 500 primj.
29. FIN.	Välimeren breviaario / Predrag Matvejević;	Helsinki: Loki-kirjat 2003.	2003.	291 sivua: kuvitett	Sisällysluettelo: S. 7–12: Meren filologiaa / Claudio Magris;

⁵ Ovo izdanje pronašli smo [u prezentaciji Inoslava Beškera dostupnoj na stranicama Hrvatske znanstvene bibliografije](#), kao i na [stranici WorldCat koja je mrežni knjižnični katalog](#) te više podataka od ovih navedenih nismo uspjeli pronaći.

	suomentanut Kari Klemelä;			u, karttoja; 23 cm.	291 str.: ilustr., karte; 23 cm.
30. POLJ.	Brewiarz śródziemnomorski / Predrag Matvejević; przełożyła Danuta Cirlić-Straszyńska; wprowadzenie Claudio Magris.	Sejny: Fundacja Pogranicze, 2003. (Suwalki: Pressdruck)	2003.	253 str.: ilustr.; 20 cm.	Str. 5–10: Filologia morza / Claudio Magris; Str. 251–253: O Brewiarzu śródziemnomorskim / Joanna Rapacka.
31. TUR.	Akdeniz'in Kitabı / Predrag Matvejevic; çeviren Tolga Esmer.	Istanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.	2004.	245 sayfa. 13.5 x 21 cm.	İtalyanca ve Fransızcadan çeviren Tolga Esmer; S talijanskog i francuskog prevela Tolga Esmer. Knjiga Mediterana / Predrag Matvejević; 245 str.
32. TAL.	Breviario mediterraneo / Predrag Matvejević; prefazione di Claudio Magris; [traduzione dal croato di Silvio Ferrari].	Milano: Garzanti, 2004., 5a ed. ampliata.	2004.	313 str.: ilustr.; 22 cm.	
33. TAL.	Breviario mediterraneo / Predrag Matvejević; prefazione di Claudio Magris; [traduzione dal croato di Silvio Ferrari].	Milano: Garzanti, 2006.	2006.	318 str., ilustr., 22 cm.	
34. HRV.	Mediteranski brevijar / Predrag Matvejević.	Zagreb: V. B. Z., 2006. (Tisak: Grafički zavod Hrvatske).	2006.	202 str.: ilustr.; 23 cm.	Bilješka o autoru: str. 197; Autorova bilješka o ovom izdanju: 201–202; Str. 7–9: Za jednu filologiju mora / Claudio Magris.
35. MAĐ.	A Földközi-tenger : tájak, népek, kultúrák : mediterrán breviárium / Predrag Matvejević ; Claudio Magris bevezetőjével ; [ford. Vujicsics Marietta és Mísléy Pál].	Budapest: Corvina, 2006.	2006.	203 str.: ilustr.; 24 cm.	Mediteran: krajolici, narodi, kulture: Mediteranski brevijar / Predrag Matvejević; Uz uvod Claudija Magrisa; prijevod Marietta Vujicsics (Marijeta Vujčić) i Pál Mísléy.
36. HRV.	Mediteranski brevijar / Predrag Matvejević.	Zagreb: V.B.Z., 2007. (Ivančna Gorica: Impres).	2007.	224 str.: ilustr., zemljop . crteži; 24 cm.	Bilješka o autoru: str. 221; Str. 7–10: Za filologiju mora / Claudio Magris.
37. ESPER. (POLJKA)	Mediteranea breviero = [Mediteranski brevijar] / Predrag Matvejević; esperantigis Tomasz Chmielik.	Bydgoszcz; Świdnik: Skonpres; Libro-Mondo 2007.	2007.	231 str.: ilustr.; 21 cm.	Str. 230–231: Nota pri la Autoro.

38. SLOV.	Meditranski brevir / Predrag Matvejević; iz hrvlašćine prevedel Vasja Bratina.	Ljubljana: V.B.Z., 2008.	2008.	243 str.: ilustr.; 24 cm.	Str. 7–10: Za filologijo morja / Claudio Magris. Bilješka o autoru: str. 237.
39. ŠP.	Breviario mediterráneo / Predrag Matvejević; prólogo de Claudio Magris; traducción del croata de Luisa Fernanda Garrido Ramos y Tihomir Pištelek.	Barcelona: Destino, 2008.	2008.	342 str.: ilustr.; 23 cm.	
40. BUG.	Средиземноморски молитвеник / Предраг Матвеевич.	София: Колибри, 2009.	2009.	328 страници.	Meditranski brevijar / Predrag Matvejević; Meditranski molitvenik / Predrag Matvejević; Sofija: Kolibri, 2009.; 328 str.;
41. POR.	Bréviario Mediterraneo / Predrag Matvejevitch.	Lisboa : Quetzal Editores, 2009.	2009.	240 str.: ilustr.; 149 x 228 x 16 mm	Seriya Mediteran; Meki uvez.
42. RUM.	Breviar mediteranean / Predrag Matvejević; traducere din limba croata de Steva Perinat.	Timisoara: Editura Bastion, 2010.	2010.	278 str.: zemljop . crteži; 20 cm.	Slika autora na omotu; preveo s hrvatskog Steva Perinat.
43. LIT.	Viduržemio jūros brevijorius / Predrag Matvejević; iš kroatų kalbos vertė Laima Masytė.	Vilnius: Mintis, 2011.	2011.	286 str.: ilustr.; 24 cm.	Bilješka o piscu: str. 286.
44. TAL.	Breviario mediterraneo / Predrag Matvejević ; prefazione di Claudio Magris ; [traduzione dal croato di Silvio Ferrari].	Milano: Garzanti, 2015.	2015.	318 str.: ilustr.; 22 cm.	Predgovor Claudio Magris; Prijevod Silvio Ferrari.
45. POR.	Bréviario Mediterraneo / Predrag Matvejevitch.	Lisboa : Quetzal Editores, 2019.	2019.	288 str.: ilustr.; 127 x 196 x 19 mm	Seriya Terra Incógnita; Meki uvez.
46. TAL.	Breviario mediterraneo / Predrag Matvejević ; prefazione di Claudio Magris ; [traduzione dal croato di Silvio Ferrari].	Milano: Garzanti, 2020.	2020.	320 str.	Predgovor Claudio Magris; Prijevod Silvio Ferrari.
47. SRP.	Meditranski brevijar / Predrag Matvejević.	Beograd: Zlatno runo, 2020. (Valjevo	2020.	199 str.: ilustr., zemljop	Str. 5–6: Dosije Mediterana / Dragan Velikić; Nakl. 1000 primj.

		: Štamparija Topalović)		. crteži; 25 cm.	
48. FR.	Bréviaire méditerranéen / Predrag Matvejevič; traduit par Évaine Le Calvé-Ivicevic.	Paris: Hachette Pluriel, 2020.	2020.	264 str.: ilustr.; 110 x 178 mm	Traduit du croate par Évaine Le Calvé-Ivicevic ; introduction de Claudio Magris ; postface de Robert Bréchon. ⁶

2.2. Serija

Serija nekog djela je indikator o kojoj je vrsti ili žanru riječ. Genette navodi primjer nakladnika Penguin koji je 30-ih godina prošloga stoljeća odabirom boje signalizirao o kojem je žanru riječ. Narančasta je označavala fikciju, siva politiku, crvena je upućivala na to da je riječ o drami, ljubičasta, pak, da je riječ o esejima, itd. (Genette 1997: 22). Međutim, *Mediterranski se brevijar* opire bilo kakvom čvrstom žanrovskom određenju, tako da ne treba iznenaditi činjenica da će ga netko nazvati putopisom, netko drugi esejom, a netko treći, pak, pripovijesću. U nastavku ćemo navesti nekoliko primjera koji će, nadamo se, baciti još više svjetla na činjenicu da je Matvejevićeva knjiga žanrovski „neuhvatljiva“, ali i otkriti o kakvim je serijama bila riječ u inozemstvu, a o kakvim u Hrvatskoj, a vidjet ćemo u nekim primjerima da serije jednostavno – nema.

V.B.Z.-ovo izdanje iz 2006. dio je serije 'Ambrozija', a naglašava se da je riječ o knjizi br. 162, a kada je riječ o izdanju iz 2007. naglašeno je da se radi o knj. br. 187.

Izdanja Grafičkog zavoda Hrvatske iz 1987., 1990. i 1991. pak, ne pripadaju niti jednoj biblioteci, odnosno seriji.

Francusko izdanje *Mediterranskog brevijara* iz 1995. u izdanju Payota i Rivagesa nalazi se unutar serije „Petite Bibliothèque Payot“, odnosno u prijevodu: Mala knjižnica Payot, iz čega se teško može iščitati žanr kojemu pripada Matvejevićeva knjiga.

Slično je i s francuskim izdavačem Hachett Pluriel koji je svoje izdanje *Mediterranskog brevijara* iz 2020. svrstao pod seriju jednostavnog naziva – „Pluriel“.

⁶ Na kraju ove tablice nužno je ukazati i na potencijalno postojanje izdanja *Brevijara* koje je izašlo u Kairu (Egipat), no detalje o tomu nismo uspjeli pronaći.

Ovim se putem ispričavamo čitateljima ako ova tablica nije potpuna, no kako je još 2018. pisano: “Ne postoje ažurni podaci o broju prijevoda, izdanja i tiražu knjige za koju poznavatelji smatraju da je najprevođenije hrvatsko djelo” ([Matvejevićev 'Brevijar' najslavniji je hrvatska knjiga u svijetu, a u Hrvatskoj se o njoj premalo brine](#)), a i danas je vrlo teško doći do konačnih i ažurnih podataka. Nadamo se da smo barem donekle uspjeli što točnije i cjelovitije prikazati podatke o prijevodima *Brevijara*.

Nešto je drukčija situacija sa španjolskim nakladnikom Anagrama. Na njihovoj se mrežnoj stranici navodi da je riječ o seriji „Panorama de narrativas“, što bi u prijevodu odgovaralo Panorami pripovijedanja Španjolski izdavač svoju seriju u koju je uvrstio Matvejevićevo djelo opisuje riječima: „Vođeni isključivo kriterijem književne kvalitete, stvaramo seriju koja nudi jednu, upravo panoramsku sliku najzanimljivijih međunarodnih suvremenih narativa, kako onih novih imena (mogućih klasika u budućnosti), tako i onih velikih zanemarenih autora“ ([Anagrama - Panorama](#))

Premda u američkom izdanju University of California Pressa ne postoji serija pod koju bi potpao *Mediterranski brevijar*, ipak možemo doznati da izdavač ovo djelo svrstava u „Informacijske znanosti“ što potkrepljuju ovim riječima: „Papir koji se koristi u ovome izdanju zadovoljava minimalne zahtjeve Američkih Nacionalnih Standarda za informacijske znanosti“ (Matvejević 1999).

Crnogorski CID u svom izdanju iz 2003. na početku knjige podvlači *Mediterranski brevijar* pod seriju „Posebna izdanja“, dok na kraju knjige navodi da je knjiga dio serije „Ruža vjetrova“.

2.3. Korice

Premda funkciju korica, vjerujemo, ne treba posebno predstavljati, ipak smatramo poželjnim spomenuti da se čitateljeva percepcija iste knjige može razlikovati s obzirom na korice, odnosno uvez. To ide u prilog tezi da paratekst, osim uz vizualnu komponentu ima i onu taktilnu. Nije isti osjećaj otvoriti knjigu s tvrdim uvezom kao onu s mekim. Korice, možemo slobodno kazati, čak upućuju na prestiž nekog djela. Naravno, tu je i faktor cijene, a upravo je vrsta uveza presudni faktor koji određuje cijenu knjige.

Genette upozorava da su korice relativno suvremeni fenomen naglašavajući da je ulogu korica, odnosno uveza, u starije vrijeme imala koža na kojoj se, ako se uopće što i nalazilo, moglo pročitati samo ime djela, a još rjeđe, i ime autora (Genette 1997: 23). U nastavku ćemo navesti neke od elemenata koji se mogu pojaviti na koricama, s tim da, naglašavamo, na korice ovdje gledamo u širem smislu. Riječju, nećemo se posvetiti samo vanjskim koricama, već i unutarnjim. Da ne bismo dodatno komplicirali ovu podjelu, poslužiti ćemo se Genetteovom podjelom na Koricu 1, Koricu 2, Koricu 3 i Koricu 4. Takvim redoslijedom se, kad uzmemo knjigu u ruke, i nalaze korice. Korice 1 i 4 su vanjske korice, dok su Korice 2 (prednja) i 3 (stražnja) unutarnje.

Na Korici 1 može se nalaziti: ime ili pseudonim autora, odnosno imena ili pseudonimi autora, titula autora, naslov djela, ime prevoditelja, ime autora predgovora, posveta, epigraf, sličnosti autora ili, za neke biografske ili kritičke studije, onoga tko je predmet proučavanja, faksimil autorova potpisa, ilustracija, ime i/ili kolofon izdanja, ime osoba(e) odgovornih za izdanje, u slučaju ponovnog tiskanja knjige spomen originalne serije, zatim ime, trgovački naziv i/ili inicijali i/ili kolofon nakladnika (ili, u slučaju suobjavlivanja, oba nakladnika), adresa nakladnika, broj tiskanih primjeraka (ili izdanja, ili tisuća), datum i cijena (Genette 1997: 24).

Unutarnje prednje i stražnje korice su obično prazne, stoga prelazimo na Koricu 4 koja može sadržavati: crticu iz biografije autora, ime autora i knjige, *please-insert*⁷, citati iz novina ili pohvalni komentari ranijih djela istog autora, ili, pak, djela o kojem je riječ, zatim spomen drugih knjiga koje je objavila dotična nakladnička kuća, žanr, serija izjava o principima ili namjerama, datum tiskanja, broj pretiskavanja, ime tiskara korice, ime dizajnera naslovnice, cijena, ISBN, EAN, plaćeni oglas (Genette 1997: 25).

Za kraj, prije nego što sve navedeno oprimirimo izdanjima *Mediterranskog brevijara*, spomenut ćemo još i hrbat knjige na kojem se najčešće nalazi ime autora, kolofon nakladnika i naziv djela (Genette 1997: 26).

2.3.1. Primjeri

2.3.1.1. V.B.Z. 2006.

Prvo izdanje koje nam je pri ruci je V.B.Z.-ovo iz 2006. u mekom uvezu. Na prednjim koricama imamo naziv djela, autora, ime nakladnika, ali i simbol serije Ambrozija. Čitava je stranica opremljena ilustracijom Sredozemlja iz ptičje perspektive. Unutarnja strana prednje korice koja se može presaviti i izvući ima funkciju, mogli bismo kazati, oglašavanja knjige. Na njoj je navedeno osam kratkih ulomaka recenzija *Mediterranskog brevijara* među kojima nalazimo one Jure Kaštelana, Claudija Magrisa i Enza Bettize.

Na prednjoj stranici imamo i EAN kod s crticama koje se nastavljaju na hrbatu knjige na kojem se, također, nalazi autorovo ime, ime nakladnika te ime djela i kao posljednji element

⁷ The "please-insert" (*le priere d'insérer*) je ono što se u današnje vrijeme naziva *jacket copy*. *Jacket copy* je obloženi primjerak, to je primjerak koji možete pronaći na unutarnjim preklopmima na omotu knjige s tvrdim uvezom. Na mekom uvezu nalazi se na poledini (Genette 1997: 8).

– simbol nakladnika. Na stražnjim koricama, osim ISBN koda nailazimo na ime nakladnika, njihovu mrežnu stranicu, naziv serije te njezin simbol. Od teksta tu se još nalazi: „Genijalna, nepredvidiva i blistava knjiga“, rečenica koju potpisuje, kako piše, Claudio Magris. Ostatak stražnje korice nalaze se slike prednjih korica 24 različita inozemna izdanja *Mediterranskog brevijara*, ispod kojih piše ime grada u kojem je izdanje tiskano, kao i godina. Unutarnja strana stražnjih korica koja se može presaviti i izvući podudara se s prednjom. Na njoj se nalazi devet kratkih ulomaka recenzija ove knjige (Matvejević 2006).

2.3.1.2. GZH 1990.

Drugi primjer čije ćemo korice ukratko opisati jest onaj Grafičkog zavoda Hrvatske i to iz 1990. godine. Prije svega, riječ je o mekom uvezu. Prednje vanjske korice ovoga izdanja sastoje se od slike karte zapadnog dijela Sredozemnog mora i od sličica od kojih svaka simbolizira određeni aspekt Mediterana. Od dorskog stupa, preko lađe do ploda smokve. Na prednjim koricama još se nalazi ime i prezime autora te naslov djela.

Na savijenoj unutarnjoj strani prednjih korica imamo sliku Predraga Matvejevića te nailazimo na kratki opis, čak, moglo bi se reći i komentar djela, čiji autor nije naveden. Na hrbatu knjige nalazi se autorovo prezime i naziv knjige, a na njegovu dnu nalazi se simbol nakladnika. Na stražnjim koricama knjige imamo sliku karte istočne strane Sredozemlja uz koju se nalaze sličice drveća, mitologije, brodova, itd. Na unutarnjoj strani stražnjih korica imamo komentar nakladnika koji upućuje na neke razlike između ovog i prvog izdanja (Matvejević 1990).

2.3.1.3. Sarajevo Publishing 1998.

Izdanje u tvrdom uvezu Sarajevo Publishinga iz 1998. krasi košuljica koja je preuzela ulogu korica, iako ćemo ovdje, radi šire slike, opisati i košuljicu i korice. Na prednjoj strani košuljice *Mediterranskog brevijara* imamo ime nakladnika, autora i naziv knjige. Preko cijele stranice nalazi se slika karte Jadranskog mora, a sličice koje se nalaze sa strane većinom odgovaraju onima iz izdanja Grafičkog zavoda Hrvatske iz 1990. Na prednjem savitljivoj unutarnjem dijelu košuljice imamo tekst koji predstavlja svojevrsni uvod u novo izdanje, a na samom dnu piše o kojoj je slici na košuljici/koricama riječ.

Na hrbatu košuljice imamo ime autora, knjige i simbol nakladničke kuće. Na stražnjoj strani korica, odnosno u ovom slučaju košuljice, imamo sliku karte Italije, dijela Jadranskog mora, ali i mora koja oplakuju Italiju. Tu su i sličice koje stoje uz same margine, a osim ISBN i EAN kodova imamo ime udruge – Međunarodnog centra za mir. Na stražnjem savitljivom unutarnjem dijelu košuljice imamo fotografiju Predraga Matvejevića te popratni tekst čiji se sadržaj u glavnini podudara sa sadržajem prethodno analiziranog primjera. Na prednjim koricama navedeno je ime autora, izdavača i naziv djela. Na hrbatu korica imamo autorovo prezime, naziv djela te simbol nakladnika (Matvejević 1998).

2.3.1.4. University of California Press 1999.

Izdanje američkog nakladnika University of California Press iz 1999. krasi tvrdi uvez, a na prednjim koricama unutar malenog okvira koji se nalazi na pozadini boje trule višnje nalazi se naziv djela, ime autora, kao i ime prevoditelja. Unutar tog okvira imamo ilustraciju brodova. Sadržaj hrbata je minimalistički. Na njemu se nalazi prezime autora, skraćeni naziv djela (*Mediterranean*) te skraćeno ime nakladnika (California). Na stražnjim koricama od sadržaja imamo jedino ISBN i EAN kodove (Matvejević 1999).

2.3.1.5. Fayard 1992.

Izdanje francuskog Fayarda iz 1992. ponešto se razlikuje od prethodnog primjera. Izdanje je u mekom uvezu, a prednja strana korica (a i stražnja) jest ilustracija Sredozemnog mora. Osim, dakako, imena autora, nakladnika i naziva knjige, imamo, kao i u slučaju američkog primjera, ime prevoditelja. Sadržaj ovih prednjih korica razlikuje se od prethodno analiziranih primjera po tome što su na njima navedena imena autora predgovora, ali i pogovora. Na hrbatu knjige imamo ime i prezime autora, nakladnika te naziv djela. Na savitljivom dijelu prednjih korica imamo nekoliko biografskih crtica o Matvejeviću, kao i o knjizi općenito. Na savitljivom dijelu stražnjih korica imamo nastavak sadržaja savitljivog dijela prednjih korica. Na stražnjem dijelu korica nalazi se nastavak ilustracije s prednjih korica, a osim toga, nailazimo na EAN kod (Matvejević 1992).

2.3.1. Primjeri - zaključno

Mogli bismo u pregledu ovog periteksta, odnosno knjiških korica nastaviti nizati primjere, no držimo da bismo se pristankom na takav postupak počeli ponavljati, odnosno da bismo uvelike nadišli kvantitativne okvire ovoga rada. Ono što smo odabirom ovih primjera htjeli postaviti u prvi plan jest raznolikost jednog periteksta koja varira od nakladnika do nakladnika. Dakako, mi ovdje nismo ni izbliza iscrpili mogućnosti ovog periteksta, pogotovo kada uzmemo u obzir da danas osim košuljica za knjige, duplih korica, postoje promotivna izdanja koja dolaze u posebnim kutijama.

Ono što smatramo bitnim, u čemu se slažemo s Genetteom jest to da je ovaj dio periteksta od stožerne važnosti za svako izdanje. Premda često možemo čuti kako „Ne treba suditi knjigu po koricama“, skloni smo razmišljanju da je dizajn itekako važan faktor koji ima moć privući ili odbiti čitatelja. Hoće li knjiga izgledati „jeftino“ ili „prestizno“, ovisi o njezinim koricama, bez obzira na sadržaj koji se nalazi između njih. Vidimo, također, da različiti nakladnici imaju i različit pristup u oblikovanju ovog periteksta. Jedni njeguju formalno-znanstveni izgled koji bi trebao upućivati na ozbiljnost sadržaja, drugi su, pak, skloniji pretjeranom kolorizmu, što bi trebalo i moglo lakše privući pažnju prolaznika čiji se pogled zaustavio na izlogu knjižare. Naravno, ako svaka knjiga svojim koricama blješti, dogodit će se upravo suprotno, a to je da će se sve knjige pogubiti u moru različitosti, pa bi u takvoj konstelaciji do izražaja dolazila upravo ona knjiga čija je vanjšina formalnija i umjerenija. Da je taj dio važan nalazimo i u Vjesniku iz 1987. u kojem Josip Pavičić, pišući o *Mediterskom brevijaru* ističe upravo dizajn, odnosno korice kao jedan od najljepših dijelova te knjige i da se taj dizajn ističe među ostalim knjigama u izlogu (v. poglavlje 9.5.4.).

Neki nakladnici igraju na kartu autoriteta prevoditelja, ali i autora predgovora. Ovo potonje smo vidjeli u primjeru francuskog nakladnika, no takav primjer možemo pronaći (premda mu ovdje nismo posvetili pažnju) i kod španjolskog nakladnika Anagrama. Vidjeli smo i na primjeru novijeg hrvatskog izdanja da su prijevodi na strane jezike nakladnički „konj za utrku“. Neki nakladnici gaje pristup u kojem i unutarnje dijelove korica obogaćuju sadržajem, dok drugi to zanemaruju. Konačno, kad govorimo o onom prvom dojmu kojeg nova knjiga ostavlja na njezinog mogućeg kupca ili čitatelja, ne smijemo izostaviti vrstu uveza.

2.4. Naslovna stranica, njezini dodaci i posljednje stranice

Nakon što smo otvorili knjigu, možemo očekivati takozvane prazne listove, ili kako ih Genette naziva – *flyleaf* (Genette 1997: 32). Isto je i ako knjigu listamo unatrag. Naravno, sadržajno se i strukturno razlikuje prvih nekoliko stranica od nekoliko posljednjih. Dakle, prve dvije stranice su obično (ne uvijek) neispisane. Treća stranica je rezervirana za „pola naslova“, odnosno namijenjena je samo naslovu djela, po mogućnosti skraćenom. Četvrta i šesta stranica sadrže razne informacije o nakladniku, informacije o autorskim pravima, da nabrojimo samo neke. Peta stranica je naslovna stranica. Može, osim naslova djela i imena autora sadržavati ime i adresu nakladnika i ime osobe kojoj je djelo posvećeno (Genette 1997: 33).

Većina ovih podataka može se ponekad pronaći i na posljednjim stranicama knjige, s dodatkom tiskarskog kolofona, imena tiskare, datuma tiskanja i serijskog broja. Mi ćemo, u tom smislu, ponuditi prikaz triju različitih izdanja kako bismo vidjeli postoje li i ako postoje koje su razlike među njima.

2.4.1. GZH 1990.

Imajući u rukama izdanje *Mediterranskog brevijara* Grafičkog zavoda Hrvatske iz 1990., uočavamo da je prva stranica prazna. Međutim, na drugoj stranici nailazimo na podatke za koje Genette smatra da se obično nalaze na četvrtoj stranici. Tako na vrhu druge stranice imamo ime izdavača, ulicu, grad i godinu izdanja. Imamo, nadalje, ime osobe zadužene za izdanje, ime urednika, ime dizajnera, tehničkog urednika, autora sloga, zatim ime autora fotografije, ime lektora, te imena dvojice recenzenata. U nastavku se nalazi broj naklade, ISBN i konačno, ime tiskare te godinu i grad u kojem je djelo tiskano.

Na dnu druge stranice imamo sljedeći tekst: „Sto primjeraka ovog izdanja numerirano je od 1 do 100. Svakom od njih priložene su po dvije litografije, rađene prema kopijama ptolomejskih karata iz XV. stoljeća (motivi jadranske obale), koje je u tehnici akvarela ručno kolorirao slikar Dino Trtovac: ti su primjerci signirani i otisnuti na papiru Hahnemühle Bütten Kupferdruck, 230 gr.“ (Matvejević 1990). Ispod, dalje, stoji: „Trideset bibliofilskih primjeraka, signiranih i numeriranih od 1 do 30, otisnuti su u formatu 35 x 50 cm, na bijelom papiru Hahnemühle Bütten Kupferdruck, 230 gr.“ (Isto). Na trećoj stranici nalazi se ime autora, naziv djela te ime autora uvoda, odnosno predgovora. Na dnu stranice ponavlja se ime nakladnika. Četvrta stranica u potpunosti je prazna, a na petoj (koja je prva numerirana stranica) počinje

predgovor Claudija Magrisa. Posljednjih pet stranica ovoga izdanja jest prazno (Matvejević 1990).

2.4.2. V.B.Z. 2006.

Kod V.B.Z.-ovog izdanja iz 2006., stvari izgledaju ponešto drukčije. Prva numerirana stranica u ovome izdanju jest sedma. Osvrnimo se na to što se nalazi između korica i sedme stranice. Na prvoj stranici gotovo mikroskopski malenim slovima, u gornjem desnom kutu, nalazi se ime autora i naziv djela. U dnu stranice, s desne strane imamo nakladnikov simbol, odnosno logotip ispod kojeg stoji ime nakladnika te grad iz kojeg dolazi nakladnik. Na drugoj stranici nalazimo sljedeće podatke: ime nakladnika, naziv serije, logotip serije, broj knjige unutar serije, ime glavnog urednika, ime autora knjige, naziv knjige, nositelja autorskih prava, adresu, broj i fax nakladnika, e-mail nakladnika te mrežnu stranicu nakladnika. Slijede imena osobe zadužene za nakladu, ime urednika, ime grafičkog urednika, grafičku pripremu i naziv tiskare te grad u kojem se tiskala, kao i godinu izdanja.

Na trećoj stranici imamo gotovo identični sadržaj kao na prvoj, razlika je u tome da su imena autora, kao i naziv knjige napisani mnogo većim slovima. Na dnu stranice s desne strane nalazi se ime nakladnika, godina i mjesto izdanja. Na četvrtoj stranici ponovno imamo ime nakladnika, naziv serije, broj knjige u biblioteci, logotip biblioteke te nositelje autorskih prava. U malenom okviru na dnu stranicu imamo CIP –kategorizacija u publikaciji, UDK kod, ime i prezime autora, naziv djela, mjesto i godinu izdanja, biblioteku i broj knjige u biblioteci te ISBN kod. Ispod okvira još je jednom naveden ISBN. Peta i šesta stranica prazne su kao i posljednje dvije (Matvejević 2006).

2.4.3. Fayard 1992.

Sličnim princip numeriranja tek od sedme stranice vodio se i francuski nakladnik Fayard u svome izdanju *Mediterranskog brevijara* iz 1992. Prva i druga stranica su prazne. Na trećoj stranici fontom srednje veličine isprintan je naslov djela, a na četvrtoj se stranici nalazi popis ostalih knjige Predraga Matvejevića. Peta stranica ima sljedeći sadržaj: Na samom vrhu stranice imamo ime autora, nešto niže i mnogo većim slovima ispisan je naziv djela, ispod kojeg nalazimo ime prevoditelja s hrvatskog jezika, autora predgovora i autora pogovora. Na samom dnu nalazi se ima nakladnika.

Na dnu šeste stranice piše: „Ovaj je rad integralni prijevod knjige napisane na hrvatskom jeziku, po prvi put obavljen u Francuskoj“. Ispod nalazimo naziv djela, ime hrvatskog nakladnika (Grafički zavod Hrvatske) te nositelje autorskih prava. Na posljednjoj se stranici nalazi kolofon tiskara, te ostali podaci o tisku, ISBN. Također posljednju i nekoliko prethodnih stranica imamo popis djela istoga nakladnika (Matvejević 1992).

2.4. Naslovna stranica, njezini dodaci i posljednje stranice – zaključno

Vidjeli smo da primjer francuskog nakladnika najviše odgovara Genetteovoj teoriji. Razloge za to možemo potražiti u tome što i sam Genette dolazi iz frankofonog područja koje se kulturološki, kada je riječ o strukturi nakladničkog periteksta unutar knjige, razlikuje od hrvatskog primjera.

Dakako, ne želimo generalizirati, pogotovo uzmemo li u obzir činjenicu da smo obradili samo tri primjerka koji ne mogu biti relevantan broj za donošenje takvog zaključka. No, kada je riječ o prvim i posljednjih nekoliko stranica, odnosno kada je riječ o koricama, snaga nakladničkog periteksta nevjerojatno oscilira. Korica knjige je dio koji gotovo nikome neće promaknuti, i stoga će nedvojbeno imati učinak na publiku, makar ona bila i nečitalačka. S druge strane, prvih nekoliko stranica, pogotovo podaci o tisku, autorskim pravima, da nabrojimo amo neke, privući će samo najzainteresiranije i mahom će proći nezamijećeno.

2.5. Ostalo: papir, font, itd.

Kao i korice, papir čini integralni materijalni dio knjige bez kojeg knjiga (barem ona tiskana) ne može postojati. Ovdje bismo još spomenuli i margine, prored, prazne stranice, riječju – sve ono što predstavlja unutarnji dizajn knjige. Zbog ekonomskih razloga mnogi se nakladnici odlučuju za ispisivanje knjige na papiru srednje kvalitete, jer teško je zamisliti da bi knjiga bila komercijalno isplativa ako bi bila tiskana na najfinijem papiru, jer cijena takvog papira nekoliko puta premašuje cijenu običnog papira.

Kada govorimo o značajkama koje predstavlja tiskanje na pojedinom papiru, kako navodi Genette, one su: estetske, ekonomske i materijalne. Estetske proizlaze iz atraktivnosti papira i cilj je impresionirati čitatelja. Ekonomsku vrijednost smo upravo spomenuli, a materijalna komponenta tiče se možebitne trajnosti papira (Genette 1997: 35). Sve su te razlike, napominje Genette, u konačnici simbolične i tiču se, recimo to tako, prestiža. Kada je riječ o

Mediterranskom brevijaru, nama odmah padaju na pamet dva primjera – onaj Grafičkog zavoda Hrvatske iz 1990. u kojem piše (a već je o tome bilo riječi) sljedeće: „Sto primjeraka ovog izdanja numerirano je od 1 do 100. Svakom od njih priložene su po dvije litografije, rađene prema kopijama ptolomejskih karata iz XV. stoljeća (motivi jadranske obale), koje je u tehnici akvarela ručno kolorirao slikar Dino Trtovac: ti su primjerci signirani i otisnuti na papiru Hahnemühle Büttel Kupferdruck, 230 gr“. Riječ je, naime, o papiru iznimne kvalitete čija cijena premašuje cijenu uobičajenog tiskarskog papira za nekoliko stotina puta ([1. - Primjeri cijena Hahnemühle papira - 2.](#)). Drugi primjer koji ćemo ovdje spomenuti, a tiče se kvalitete papira jest onaj nakladnika University of California Press u kojem se navodi da „papir koji se koristi u ovoj publikaciji ispunjava minimalne standarde Američkih nacionalnih standarda za informacijske znanosti – trajnost papira za tiskane materijale knjižnice, ANSI Z39.48-1984“ (Matvejević 1999).

3. Ime autora

Ovo kratko poglavlje otvorili bismo Genetteovim riječima da se danas doima prirodnim i nadasve potrebnim zabilježiti autorovo ime na knjizi. No, kako upozorava sam autor, tijekom većeg dijela povijesti tomu ni izbliza nije bilo tako (Genette 1997: 37). Imena autora nekih klasičnih djela kao što su Plaut, Herodot pa čak i Vergilije, nalazimo tek u jednom od njihovih stihova ili redaka. Genette upozorava i na dvostruku funkciju koju ima peritekst autorova imena, s obzirom na mjesto gdje je označen. Kada je ime označeno na naslovnoj stranici, ispisano je na relativno skroman način i manje je upadljivo od naslova. Veličina slova autorova imena na koricama knjige ovisi ponajviše o autorovoj reputaciji. Ponekad, a vidjet ćemo i takav primjer *Mediterranskog brevijara*, nakladnik izostavlja ime autora ističući samo njegovo prezime, kako bi se autor učinio poznatijim (Genette 1997: 38–39). Naravno, u nekim je slučajevima, kao što je, primjerice, kod modernih romana kriminalističkog sadržaja, situacija takva da je ime autora predimenzionirano u odnosu na naslov djela. To nam može mnogo toga otkriti o evoluciji, ili bolje rečeno, kulturološkim promjenama koje su zahvatile i sferu izdavaštva pa tako i periteksta. Istaknuto ime autora nalazi se najmanje na tri mjesta.

Zašto pišemo da je istaknuto? Zbog toga što ćemo na marginama nenumeriranih stranica opet najčešće naići na ime autora, no tad se njegovo ime spominje prvenstveno u tehničke svrhe. Dakle, jednom se autorovo ime nalazi na naslovnici, jednom na hrbatu, a jednom na koricama knjige. Mogli bismo reći da hrbat ima i dodatnu funkciju, a držimo da je ona nadasve

pragmatične naravi. Drugim riječima, ime autora na hrbatu olakšava knjižničarima, (ali i ostalim dionicima u knjiškoj industriji, poput antikvarijata) da lakše pronađu odgovarajuću knjigu. Svakako, i oko toga ne bi trebalo biti dvojbe, autorovo ime na koricama vizualno dominira nad autorovim imenom na hrbatu ili naslovnici.

U izdanju Grafičkog zavoda Hrvatske iz 1990. ime i prezime su, kao što upozorava Genette, napisani mnogo manjim slovima nego što je to slučaj s nazivom knjige te se nalaze ispod njega. Na hrbatu imamo samo Matvejevićevo prezime, a na naslovnoj stranici su ime i prezime autora i naziv djela zamijenili mjesta, tako da ime autora sad stoji na vrhu.

V.B.Z. u izdanju iz 2006. tiska ime i prezime autora kako na naslovnici, tako i na hrbatu i koricama, s jednakom konstelacijom kao što je to kod izdanja Grafičkog zavoda Hrvatske iz 1990.

Izdanje crnogorskog CID-a iz 2003. sadrži ime i prezime autora na hrbatu, naslovnici i na koricama, s tim da je i na naslovnici i na koricama ime autora iznad naziva djela (Matvejević 2003).

Sarajevo Publishing u svom izdanju iz 1998. i na košuljici knjige, i na koricama i na naslovnici ima napisano i ime i prezime autora, dok je na hrbatu navedeno samo prezime.

Slično je i s američkim izdanjem nakladnika California University Pressa iz 1999. na čijem hrbatu imamo samo autorovo prezime, dok na naslovnoj stranici, kao i na koricama imamo i ime i prezime.

Za kraj ćemo navesti primjer francuskog nakladnika Fayarda čije izdanje *Mediterranskog brevijara* iz 1992. sadrži puno ime autora kako na naslovnici, tako na hrbatu i koricama knjige.

4. Naslovi

Ovaj paratekst, odnosno, da budemo precizniji – peritekst, neporecivo predstavlja jedan od vizualno najdominantnijih elemenata knjige. Na kraju krajeva, koliko god zvučalo prozaično, da nema tog periteksta, ne bismo uopće znali o kojem je djelu riječ. Tijekom prošlosti naslovi djelâ izgledali su kudikamo drugačije. Neka su djela znala imati naslov od gotovo cijele stranice, kao što je, primjerice *Robinson Crusoe*. Taj se naslov ponekad sastojao od naslova, podnaslova, žanra, pa čak i detaljnog opisa sadržaja djela. Premda bi se učinilo posve zdravorazumskim pomisliti da je autor djela uvijek ujedno i autor naslova, Genette daje argument koji opovrgava prethodno spomenutu tezu, spominjući primjer Danteove

Božanstvene komedije, ističući da nije Dante taj koji je naslovio svoje djelo (Genette 1997: 73–74).

Genette upozorava na još jednu važnu razliku, a to je ona između primatelja, odnosno adresata teksta i adresata naslova. Dok je tekst namijenjen, razumije se, čitatelju, naslov je (budući da je on onaj komercijalno-vizualni aspekt knjige) namijenjen, takoreći – svakom. Ovdje ćemo ponoviti ono što smo napisali u prethodnom poglavlju a to je da je naslov najčešće nešto istaknutije od imena i prezimena autora. To smo dosad mogli vidjeti u prethodnim primjerima, a zanima nas postoji li neko izdanje u kojem je ime naslova djela na koricama bilo manje istaknuto, odnosno napisano manjim slovima od imena autora. Kao uzorak iz kojeg smo crpili podatke uzeli smo stražnju koricu V.B.Z.-ovog izdanja iz 2006. na kojoj se nalaze slike prednjih korica 24 različita svjetska izdanja *Mediterskog brevijara*. Jedino je na poljskom izdanju iz 2003. nakladničke kuće Pogranicze, serija Meridian, na naslovnici naslov knjige označen manjim slovima nego ime i prezime autora, a grčko izdanje 1998. je ime i prezime autora i naziv djela otisnulo jednakom veličinom slova. Sva ostala izdanja slijede pravilo u kojem je naslov djela otisnut većim slovima nego što je slučaj s imenom i prezimenom autora.

4.1. Funkcije naslova

Prema Charlesu Grivelu, funkcije naslova su da: „identificiraju djelo, da odrede temu djela i da zainteresiraju publiku“ (Grivel prema Genette 1997: 76). Međutim, Genette naglašava prvu, identifikacijsku funkciju kao jedinu obaveznu, između tri navedene (Genette 1997: 76). Koliko će, primjerice naslov odgovarati temi djela, to ostaje na autoru. Neki naslovi, poput *Madame Bovary* nedvosmisleno upućuju na temu djela, dok drugi, pak, nemaju gotovo nikakve veze s djelom, što je slučaj s *Ćelavom pjevačicom*. Nekad naslov više ide u smjeru metafore, a nekad je doslovan. U nastavku ćemo pokušati ponuditi kratku analizu funkcija naslova *Mediterskog brevijara*.

U pismu književnika Dinka Štambaka Predragu Matvejeviću, a koje je objavljeno u Slobodnoj Dalmaciji povodom izlaska drugog izdanja *Mediterskog brevijara*, književnik djelo naziva samo *Brevijarom* što ne samo da upućuje na prepoznatljivost Matvejevićeva djela, već i na književnikovu intimizaciju s tim djelom. Dakle, djelo je već u trenutku bilo prihvaćeno do mjere da je cijeli naslov bio suvišan, a upotrebom riječi 'brevijar' znalo se o kojem je naslovu, odnosno djelu riječ (Štambak 1990: 15).

Naslov *Mediterskog brevijara* trebao bi upućivati na žanr, ako brevijar uopće možemo nazvati žanrom. No, osvrnimo se, prije svega, na značenje brevijara. Hrvatski jezični portal nudi dvije definicija. U prvoj piše da je brevijar „službena crkvena knjiga u kojoj se nalaze molitveni tekstovi i čitanja za sve dane u godini i za sve sate u danu; časoslov“. Druga definicija, nama još znakovitija, jest da je brevijar, u razgovornom i prenesenom smislu „bitna ili važna knjiga“. Najupadljivije jest da je kao primjer naveden upravo *Mediterski brevijar* (HJP). Hrvatska enciklopedija, kao i hrvatski jezični portal, izjednačava brevijar sa časoslovom te naglašava da je to u „Katoličkoj crkvi propisana knjiga svakodnevnih molitava za klerike i redovnike“ (HE). Dakle, naslov bi nas mogao uputiti na to da se radi o neknjiževnom žanru, premda i to pitanje ostaje otvoreno za raspravu. Jasno, već letimičnim pogledom na *Mediterski brevijar* vidimo da ta knjiga nema nikakve veze s Katoličkom crkvom, što nas navodi na zaključak da je naslov, u jednom svom dijelu, metafora. No o kakvoj je metafori riječ?

Da bismo mogli odgovoriti na to pitanje, moramo se vratiti na prvi dio naslova. Za razliku od 'brevijara', riječ, odnosno pridjev 'mediteranski' u potpunosti odgovara tematici djela. Počevši od naslovnica gotovo svih izdanja pa do posljednje pročitane stranice *Mediterskog brevijara*, jedina je tema i okosnica ove knjige Sredozemlje. Upoznavši se sa sadržajem, ali i s brojnim recenzijama koji su Matvejevićevu djelu pripisivali upravo meditativnost i sakralnost, dolazimo do odgovara na pitanje o metafori, a on je da se na čitavo djelo može gledati kao na vrstu molitve i meditacije Sredozemlja, pa, stoga, i sama riječ 'brevijar', postavljena u kontekst sadržaja djela otkriva više nego što bi se dalo zaključiti na prvi pogled. Kad je riječ o naslovu djela, on je zbog svoje širine koja se zrcali nadasve u zemljopisnoj kvantiteti Sredozemlja, ostvario potencijal svoje prevodljivosti. Jer, točka susreta Španjolaca, Talijana, Alžiraca i Turaka jest Sredozemlje. Legitimno pitanje koje se ovdje može postaviti jest bi li *Mediterski brevijar* doživio toliki međunarodni uspjeh (prije svega u mediteranskim zemljama), da je nekim slučajem bio drukčije nazvan? Pogotovo uzimajući u obzir egzotičnost našeg jezika u svjetskim razmjerima. Dakle, odabir naslova je neprijeporno ispunio onu treću Grivelovu funkciju, a to je privlačenje publike.

Isto je i s drugom funkcijom, a to je da naslov odredi temu djela. Sadržaj *Brevijara* ne ostavlja mjesta takvoj sumnji. Nadalje, moramo spomenuti i možebitni intelektualizam (ali i publiku kojoj se djelo obraća) koji se iščitava iz naslova knjige. Naime, koliko god pojam Mediterana, odnosno Sredozemlja, bio poznat široj publici, riječ 'brevijar' ipak ostaje na nekim rubovima prepoznatljivosti, barem izvan crkvenih i kulturnih krugova. Ne želimo donositi

prebrze zaključke i tvrditi da je djelo namijenjeno kleru, premda ne isključujemo mogućnost da ga i kler čita, no upotreba riječi 'brevijar' u naslovu cilja na obrazovaniju publiku za koju se pretpostavlja da je upoznata sa značenjem te riječi. Tu se možda nazire i ideja o tome kome je prvenstveno Matvejević namijenio svoje djelo.

Jednako tako, funkcija brevijara u religijskom korištenju ima dodirnih točaka s *Mediterskim brevijarom*. Molitveni se tekstovi u brevijaru mogu čitati nasumično, odlomak se može čitati neovisno o cjelini, isto vrijedi i za *Mediterski brevijar*, riječju – krasi ih mogućnost nelinearnog čitanja. Konačno, naslov *Mediterskog brevijara* mogli bismo okarakterizirati kao tematski, s obzirom na činjenicu da on odgovara u manjoj ili većoj mjeri temi djela, odnosno on izravno i nefigurativno označava centralni objekt djela (Genette 1997: 81–82).

Međutim, osim što naslov Matvejevićeve knjige možemo nazvati tematskim, Genette u svojoj knjizi naslove dijeli i na rematske. Osnovna linija koja će nas uputiti na razlikovanje funkcije tematskog i rematskog naslova leži u sljedećem: tematsku funkciju nalazimo u tome da naslov, pojednostavljeno rečeno upućuje na to da „ova knjiga govori o...“, a rematsku funkciju vidimo u tome da naslov (ili dio naslova) govori „Ova knjiga je...“. Kao rematsku oznaku Genette navodi ode, epigrame, himne, elegije, satire, idile, poslanice, eseje, misli, maksime, rječnike, razgovore, glosare i još mnogo toga (Genette 1997: 86). Nemamo razloga ne nastaviti ovaj niz brevijarom, premda moramo biti oprezni, jer je brevijar, kako smo mogli ranije vidjeti, metafora a ne oznaka nečega konkretnoga. Stoga, najpoštenije bi bilo konstatirati kako je naslov *Mediterskog brevijara* tematsko-rematski.

Genette ne staje ni na ovoj podjeli smatrajući da je primarna funkcija tematskih i rematskih naslova konotativne prirode. Postavlja se pitanje: Koliki je konotativni kapacitet naslova nekog djela? Uzmimo ponovno naslov *Mediterskog brevijara*. Bi li naziv upućivao na iste simbole, slike, osjećaje da je bio, primjerice *Sredozemni molitvenik*? Sredozemlje je partikularno, a Mediteran je univerzalan. Sredozemlje je Hrvatska, Mediteran je Europa, Afrika, Azija, povijest i mit. Možda već u samom odabiru riječi 'Mediteran', za koju, kako vidimo, postoji i hrvatski pandan, autor upućuje na konotacije koje zasigurno ne bi bile prisutne da je riječ o Sredozemlju. A Sredozemlje, pak, upućuje na more, dok Mediteran sadrži i kontekst obale, ali i kulture. Postoji li, na kraju krajeva, sredozemna kultura ili sredozemna civilizacija ili je taj elitni status rezerviran ipak za Mediteran? Slično je i s molitvenikom, odnosno časoslovom. Brevijar je internacionalan, koliko je časoslov lokaln, a *Mediterski brevijar* može biti sve, samo ne lokaln. Odnosno može, ali jednako toliko je i univerzalan.

Konotacija, dakle, iz hrvatske perspektive odgovara pomisli na nešto nadnacionalno, oslobođeno svakog partikularizma.

Funkcije koje Genette navodi ne završavaju na konotativno-denotativnoj međuigri. Bez obzira što je knjiga u prvom redu umjetničko ostvarenje (ili barem to pokušava biti), ona je, barem dok se nalazi u izlozima knjižara – proizvod. Već smo dosad nekoliko puta istaknuli, priklanjajući se Genettovoj teoriji, da na paratekst valja gledati funkcionalistički. Kako je s koricama, fontom, kvalitetom papira, nedvojbeno je i s naslovom knjige koji ima sposobnost zaintrigirati, zainteresirati, ali i odbiti. Možda upravo u tom svjetlu trebamo promatrati *Mediterranski brevijar*. Iz perspektive tridesetpetogodišnjeg odmaka, nije neka korist od pitanja: bi li Matvejevićeva knjiga doživjela uspjeh, prije svega domaći, a onda tek inozemni, da je bila nazvana, kako smo već naveli *Sredozemnim časoslovom*? U prijevodu bi se ta, naočigled, partikularna prozaičnost naslova, zasigurno izgubila, pa bi Sredozemlje, barem u zapadnoj Europi, gdje je djelo i doživjelo najveći uspjeh, postalo Mediteranom. Opet, zaključili smo da riječ 'brevijar' upućuje na višu kulturnu rafiniranost.

5. Posvete i natpisi

Da ulazimo u nastanak, povijest i bezbrojne primjere posveta i natpisa, to bi svakako nadišlo okvire ovoga rada. U radu smatramo važnim pokazati koja je razlika između posvete i natpisa. Posveta je ono što je otisnuto, isprintano i integralni je dio periteksta neke knjige. Natpis se, pak, najčešće sastoji od vlastoručno napisanih riječi autora (ili njegovog potpisa, ili čak – oboje) na jednoj od stranica knjige, i u njemu je obično navedeno ime onoga kome je taj natpis posvećen.

Kada je riječ o posvetama u *Mediterranskom brevijaru*, ne postoji ni jedna koja bi, provlačeći se po svim izdanjima, bila prisutna na nekoj od stranica, ali postoje pojedinačne posvete. Primjerice, u V.B.Z.-ovom izdanju iz 2006. postoji sljedeći natpis: „Moji sarajevski prijatelji, koji za troipogodišnje opsade svoga grada nisu mogli ići na Jadran, zatražili su moj pristanak da naprave pretisak prema posljednjem hrvatskom izdanju (u jesen 1997. godine). Rado sam im ga ustupio, dodavši kratku posvetu – 'onima koji dugo nisu vidjeli mora'“ (Matvejević 2006: 201). Genette spominje da postoje privatne i javne posvete (1997: 131). Ova koju smo naveli, svakako je javna, uzimajući u obzir činjenicu da ni jedna osoba imenom i prezimenom nije izrijekom navedena. „Posveta se uvijek tiče pokazivanja, razmetanja,

egzibicije: ona proklamira odnos, bio on intelektualan ili osoban, stvaran ili simboličan“ (Genette 1997: 135).

S druge strane, autorov potpis, njegove vlastoručno napisane riječi na stranicama knjige imaju mnogo intimniju dimenziju nego što to ima posveta. Posveta je razmetljiva, i autor želi da ime osobe kojoj je posvećeno djelo vidi svatko. Potpis je većinom privatnog karaktera (svjesno odabiremo riječ 'većinom' jer ćemo navesti primjerak knjige u kojoj se Matvejević potpisao, ali ne isključivo jednoj osobi, već čitavoj jednoj zajednici). Francusko je, naime, izdanje iz 1992. Matvejević potpisao na jednoj od nenumeriranih stranica, a posveta je upućena Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici te njezinim čitateljima.

6. Predgovor

Genette u uvodnom definiranju pojmova obrazlaže što će se pod *preface* i *postface* podrazumijevati i najavljuje da će riječ 'predgovor' koristiti „za označavanje svake vrste uvodnog (preludijskog ili postludijskog) teksta, bio on autorski ili alografski, a koji se sastoji od govora o temi teksta koji će uslijediti ili koji tom tekstu prethodi. Pogovor će se, dakle, smatrati vrstom predgovora, sa svim svojim specifičnostima koje, neosporno, ima“ (Genette 1997: 161).

Kako napominje Genette, za razliku od naslova i imena autora, predgovor, općenito uzevši, nije obavezan (Genette 1997: 163). Jacques Derrida, pak, radi distinkciju između uvoda i predgovora ističući da nemaju ni približno istu funkciju te kako uvod ima više sustavne, manje povijesne i slabije veze s logikom knjige. On je, Derridinim riječima, „jedinствен“ te se bavi općim i bitnim „arhitektonskim“ problemima. Predgovori su, njegovim riječima, umnoženi od izdanja do izdanja i uzimaju u obzir više empirijski historicizam. Oni su „situacijska nužnost“ (Derrida prema Genette 1997: 161–162). Međutim, ovu Derridinu ocjenu, u kontekstu *Mediterranskog breijara* moramo uzeti *cum grano salis*, jer, kako ćemo vidjeti u nastavku, a pogotovo u onome dijelu koji se tiče epiteksta i recepcije, predgovor Matvejevićeve knjige autora Claudija Magrisa nipošto ne možemo nazvati „situacijskom nužnosti“, nego upravo suprotno – jedinstvenim, jer on svojim trajanjem nadilazi sva izdanja i sve prijevode. Predgovor *Mediterranskog brevijara* rapsodičnog je karaktera. On je jedinstveni, neodvojivi, integralni dio Matvejevićeve knjige koju je nemoguće uprisutniti, a da se pritom nismo referirali na njezin predgovor.

Poštujući Genetteovu teoriju, dodat ćemo da se predgovor *Mediterranskog brevijara* nalazi, kao što je to slučaj i s većinom knjiga, na samom početku (za razliku od pogovora koji dolazi na kraju, no o tome će biti riječi kasnije). Kada govorimo o predgovoru, nezaobilazan je i vremenski aspekt, riječju – kada je on napisan. Nama je ovdje, zbog kolosalne peritekstualne, ali i epitekstualne važnosti predgovora *Mediterranskog brevijara*, a u kontekstu vremena, važno napomenuti jedno, a to je da se Magrisov predgovor nalazi unutar korica Matvejevićeve knjige od njezinih prvih izdanja 1987. pa sve do onih posljednjih. Parafrazirat ćemo Genettea te reći da predgovori „dolaze i odlaze“, no u kontekstu knjige čiji paratekst analiziramo, možemo biti suglasni samo s onim dijelom u kojem predgovori „dolaze“. Mi bismo još dodali i to da – ostaju.

Da normativno zadovoljimo Genetteov teorijski hodogram, kazat ćemo da je pošiljalatelj predgovora autentični alografski, odnosno to je onaj predgovor u kojem jedan autor (pisac) predstavlja javnosti djelo drugog autora. Naslov predgovora može, ali i ne mora biti istaknut. U našem slučaju, naslov upućuje i na onog, odnosno ono komu, odnosno čemu, je upućen predgovor. Smatramo da to ne trebamo dodatno objašnjavati, jer naslov predgovora sve govori, on glasi: *Za filologiju mora*.

Iako je, dakako, riječ o predgovoru, spomenimo da je u izdanju crnogorskog nakladnika CID-a iz 2003., Magrisov predgovor naveden kao *Uvod u Mediteranski brevijar*, dok je ulogu predgovora preuzeo tekst Miraša Martinovića pod nazivom *Besmrtna knjiga* (Matvejević 2003: 5). U izdanjima GZH-a iz 1990. i 1991. također smo uočili da se Magrisov predgovor navodi kao *Uvod u Mediteranski brevijar*, bez dodatnih tekstova, poput onoga Miraša Martinovića u crnogorskom izdanju. S obzirom na to bilo bi mudro osvrnuti se na prva izdanja *Brevijara* – hrvatsko i talijansko. U prvom hrvatskom izdanju, onom GZH-a iz 1987., Magrisov je predgovor naveden kao *Uvod u „Mediteranski brevijar“: Za jednu filologiju mora* (Matvejević 1987a: 5). U talijanskom izdanju iz 1987. na unutarnjoj je naslovnoj stranici naveden kao *Introduzione Claudio Magris*, a u sadržaju se navodi da se radi o tekstu „Za jednu filologiju mora (predgovor) Claudia Magrisa“ (Matvejević 1987b: 1). Francusko izdanje iz 1992. također ima navedeno da je *Za jednu filologiju mora* Claudia Magrisa uvod te ima pogovor Roberta Bréchona. Sarajevsko izdanje (1998.) ima Matvejevićev predgovor napisan posebno za to izdanje, a Magrisova „*Filologija mora*“ navedena je kao uvod u *Brevijar*⁸. Uzmemo li u obzir Derridino izričito značenjsko odvajanje uvoda i predgovora, jer kako on kaže – oni nemaju istu

⁸ Kako ne bismo bespotrebno zatrpavali dragocjene stranice ovoga rada i sasvim prekoračili njegove granice, čitatelju savjetujemo da za više informacija pročita Tablicu 1 jer je u njoj dosljedno navedeno gdje i kada se Magrisov tekst, koji je od prvog izdanja isti integralni dio *Brevijara*, naziva uvodom, a gdje predgovorom te u kojim izdanjima postoje pogovori.

funkciju, možemo zaključiti da je u izdanjima *Brevijarâ* Magrisov tekst nekad određivan kao predgovor, a nekad pak kao uvod.

Kada govorimo o funkciji predgovora, ona bi, Genetteovim riječima, bila ta da osigura da se tekst čita na prikladan način (Genette 1997: 197), odnosno on bi trebao odgovoriti na pitanja 'kako' i 'zašto' čitati knjigu kojoj je namijenjen. Odgovarajući na pitanje zašto čitati knjigu, pojavljuje se element koji bi trebao upućivati na važnost knjige o kojoj je riječ. Magris se, pišući svoj predgovor za *Mediterranski brevijar*, odlučio otisnuti u smjeru upoznavanja šire javnosti ne samo sa sadržajnim i intelektualnim okvirima knjige, već i s Matvejevićevim likom, ali i djelom. Dakako, neke stvari u ovom predgovoru, vjerojatno i ciljano, ostaju zaogrnutе velom tajanstvenosti i na taj način golicaju čitateljevu znatiželju. Tako se Magris pita: „Što je, zapravo, ova knjiga koja svojom uzdržanom i složenom diskrecijom predstavlja izazov uobičajenim podjelama na književne rodove?“ (Magris u Matvejević 2006: 7). Jedan od elemenata funkcije predgovora, kako napominje Genette, jest i davanje na važnosti djelu vežući ga s jedne strane za tradiciju, a predstavljajući ga novim s druge strane. Tako se u predgovoru spominju povjesničar Braudel, ali i književnici Albert Camus i André Gide koji su, svaki na svoj način i unutar svog životnog poziva, tumačili Mediteran. U tom smislu imamo pozivanje na tradiciju.

No, kako piše Magris, ona već svojom žanrovskom „neuhvatljivošću“ ulazi u kategoriju novog i originalnog. Nadalje, imamo i pozivanje na Homerovu *Odiseju* s kojom Magris, pišući o *Mediterranskom brevijaru*, povlači paralelu. Predgovor se oslanja i na grčku mitologiju, a Claudio Magris to čini spominjući Afroditu. Upravo najplastičniji primjer približavanja, kako bi Genette rekao, *Mediterranskog brevijara* nekom drugom djelu unutar predgovora nalazimo u sljedećem odlomku: „Fascinantan žanr između portulana, leksikona i romanesknog eseja oslonjenog na apsolutnu vjernost stvarnom, Matvejevićeva knjiga može podsjetiti, unatoč svojoj potpunoj autonomiji i različitosti, na Micheletovo *More*“ (Magris u Matvejević 2006: 7–8).

Kada je bilo riječi o naslovu knjige, spomenuli smo kako je knjiga, u recepcijskom pogledu, što zbog pamtljivosti (ali i zbog praktičnosti) na nekim mjestima, kod nekih autora postala od *Mediterranskog brevijara* jednostavno – *Brevijarom*, a to možemo primijetiti i u Magrisovu predgovoru.

Također, autor predgovora na neki način, kazat će Genette, adresira svoje, da tako kažemo, djelo određenom tipu publike. Teško je nedvosmisleno odrediti u užem smislu o kojoj

je publici riječ. Ne možemo, da budemo u potpunosti plastični, ustvrditi je li riječ o ženskoj, muškoj ili nekoj drugoj specifičnoj vrsti publike, ali uzimajući u obzir leksik predgovora, kulturološke reference, erudiciju, ali i naglašavanje Matvejevićeva intelektualizma, možemo se barem stidljivo približiti zaključku da Magris predgovor adresira, u najgrubljim crtama – intelektualcima. Kad bismo tu ocjenu proširili izvan akademskih i intelektualnih krugova, mogli bismo zaključiti da je predgovor adresiran svakom zaljubljeniku u Mediteran, mediteransku povijest i kulturu, no ne možemo se oteti dojmu da taj zaljubljenik ipak mora posjedovati određen stupanj kulturne erudicije kako bi uopće prepoznao da je jedan od onih kojemu je adresiran predgovor.

Nadalje, kada govorimo o predgovoru *Mediterskog brevijara*, moramo još jednom naglasiti njegovu epitekstualnu ulogu koja je nadišla peritekstualnu. U primjerima koje ćemo navesti vidjet ćemo da su mnogi nakladnici u svojim epitekstovima stavili težište na činjenicu da je Claudio Magris pisao predgovor Matvejevićevoj knjizi. Također, mnogi će dijelovi Magrisova predgovora kao periteksta postati stožernim dijelom epiteksta. Možemo, stoga, bez ustručavanja zaključiti kako je Magrisov predgovor uspio nadići funkcije predgovora kakvima ih vidi i kakvim ih opisuje Genette.

7. Pogovor

Mnogo rjeđa pojava od predgovora jest pogovor. Također, pored popularnosti konkretnog Magrisova predgovora, svi ostali slični segmenti *Mediterskog brevijara* ostaju donekle zasjenjeni, premda će i to ovisiti od kulture do kulture, od jezika do jezika, od okolnosti do okolnosti. Tako, primjerice, u Fayardovom izdanju iz 1992. ime autora pogovora nalazimo čak na koricama knjige. Riječ je o pogovoru pod nazivom *Scene iz razorenog svijeta* Roberta Brechona, francuskog pisca, pjesnika i esejista. Osim u francuskim izdanjima, nismo mogli naići na Brechonov pogovor, osim u dijelu koji se tiče epiteksta španjolskog nakladnika Anagrama. Akoprem postoje brojne sličnosti sa Magrisovim predgovorom, u odnosu na njega ipak postoje neke razlike u funkciji koja proizlazi iz političkog konteksta nastanka ovog pogovora. *Brevijarov* prijevod na francuski ugledao je svjetlo dana 1992., u jeku Domovinskoga rata, stoga taj kontekst moramo uzeti kao jednu od varijabli koja je uvjetovala kako sadržaj, tako i funkciju ovog pogovora. Tako, primjerice, na jednom mjestu Brechon piše da su hrvatski i srpski jezik jedno te isto, a na drugom mjestu aludira na Hrvate kao separatističke nacionaliste. Samo postojanje takvih povijesnih i interpretacijskih elemenata

upućuje na razinu politizacije koja je krasila ovaj pogovor. Toj tezi ne odmaže ni činjenica da Brechon francuskoj publici Matvejevića predstavlja kao *homo universalisa*, od rusko-ukrajinskog oca, majke Hrvatice, a koji intelektualno pripada Europi, ističući njegovu srednjoeuropsku intelektualnu armaturu i kulturološku orijentiranost ka Zapadu. U analizi epiteksta vidjet ćemo da se taj univerzalistički pristup i interpretacija *Mediterranskog brevijara* redovito pojavljuju na novinskim stranicama.

Mimo te političke funkcije, Brechon se, poput Magrisa, kreće stazama žanrovskog određivanja Matvejevićeve knjige. Imamo ponovno prigodu vidjeti da se isprepliću riječi poput „imaginacije“ i „erudicije“ koje daju naslutiti komu je knjiga adresirana. Ona *Brevijarova* razlikotvornost u odnosu na tematski slične knjige koje je Magris u svom predgovoru naglašavao, i Brechon ne propušta naglasiti ističući da ne postoji slično napisana knjiga. Dodajmo i to da je Magrisov predgovor *Za filologiju mora* našao mjesto i u Brechonovu pogovoru, budući da ga je ovaj nekoliko puta citirao, što još jednom svjedoči o peritekstualnoj snazi Magrisova predgovora.

8. Tekstualna razlikovanja između izdanja

U kontekstu ovoga rada bilo bi poželjno uzeti u obzir teoriju Monike Fludernik koja razlikuje vanjske i unutarnje strukture, koje ona naziva pripovijednim, a njezina će nam teorija pomoći pri kratkoj analizi tekstualnih razlika između pojedinih izdanja koje bi po njezinoj teoriji potpadalo pod unutarnju strukturu parateksta (Fludernik prema Buljubašić 2017: 22–23).

Razlike u izdanjima najočitije su između izdanja Grafičkog zavoda Hrvatske (GZH) iz 1991. te V.B.Z. izdanja iz 2006. Usporedivši sva tri izdanja GZH-a uočava se da su tekstualne razlike minimalne i mahom su stilističke prirode uz pokoji dodatak rečenice u poglavljima. Uz to, početna slova poglavlja u izdanju iz 1991. podebljana su i veća te je na taj način tekst postao pregledniji nego što je to slučaj s prethodnim izdanjima GZH-a. Jednako je tako i u izdanju V.B.Z.-a zadržana navedena preglednost.

Primjeri razlika su mahom slični ovima: „Previše je rizično tumačiti sve te scene na isti način: želja nije samo želja, ni maska samo maska u mediteranskim svetkovinama“ (Matvejević 1990: 151), dočim ta rečenica u sljedećem izdanju izgleda ovako: „Previše je rizično tumačiti sve te scene na isti način: uloga nije samo uloga, ni želja samo želja, niti maska samo maska, u svetkovinama Mediterana“ (Matvejević 1991: 170). Ponegdje su tekstualne razlike vidljive i u uklanjanju pojedinih riječi: „Kampanilizam koji postoji na obali ne prestaje na moru, od jedne

uvale do druge, od otoka do otoka: na Mediteranu je mnogo zvonika i minareta“ (Matvejević 1990: 115), „Kampanilizam koji postoji na obali ne prestaje na moru, od jedne uvale do druge, od otoka do otoka: na Mediteranu je mnogo zvonika“ (Matvejević 1991: 129). Vidljivo je da se tekst doradivao i da razlike zaista postoje.

Sam nam autor u bilješci o izdanju V.B.Z.-a iz 2006. navodi kako je „ova [je] knjiga dugo pisana. Dopunjavana je i prerađivana, od izdanja do izdanja. (...) *Mediteranski brevijar* je u međuvremenu preveden na dvadesetak jezika. Od jednog prijevoda do drugog, proširivao sam poglavlja i dodavao nova: za Japance sam dopunio – oni su mi to tražili ističući da su otočki narod – meditacije o otocima, za Grke glose o manastirima...“ (Matvejević 2006: 201). Spomenuto japansko izdanje koje smo imali u rukama, no, ne možemo ulaziti u njegov sadržaj zbog nerazumijevanja japanskog sustava pisanja, ima zasigurno doradeno izdanje o meditacijama o otocima, kako navodi Matvejević jer GZH-ova poglavlja sadrže poglavlja o otocima, ali ne toliko detaljna koliko je ono zasigurno u japanskom izdanju koje je izašlo 1998.

Najvažnije, za kraj bilješke Matvejević ističe: „Ovo izdanje pruža mogućnost našim čitateljima i kritici – to mi se čini važnijim – da nakon tolikih ljeta prvi put upoznaju *Mediteranski brevijar* u cjelini. Ne kanim ga širiti. Stari su mudraci upozoravali pisce ovakvih knjiga kako valja odoljeti kušnji da brevijar pretvore u evanđelje“ (2006: 202).

Mogli bismo izdvojiti po nama najvažnije dodano poglavlje u ovom konačnom *Mediteranskom brevijaru*, koje se neće mijenjati te možemo reći da od 2006. nadalje čitamo, kako navodi Matvejević – *Mediteranski brevijar* u cjelini. To je poglavlje o magarcu, „jednom od najvrednijih graditelja u primorskim krajevima“ (Matvejević 2006: 201). Tim dodanim poglavljem završava Glosar, a time i knjiga. Ono počinje nabranjem imena magarca, a koja „sva nije zaslužio, neka su pogrđna“ (Matvejević 2006: 192). Potom nastavlja detaljnim opisima ponašanja magaraca u pojedinim situacijama. Magarčeva važnost ističe se i povijesnim postojanjem magaraca, što u svetim knjigama, što u književnosti, a nije strana ni izrada kipova magaraca (Matvejević 2006: 194). To je, možemo slobodno reći, oda magarcu. Važnom, neizostavnom dijelu Mediterana. Sigurni smo da su danas magarca u mnogočemu zamijenili strojevi na mehanizirani pogon, ali magarac i danas ostaje simbolom bezuvjetne pomoći čovjeku u primorskim krajevima, a i više od toga, magarac je onaj na kojemu je Isus ujahao u Jeruzalem, o kojem evanđelisti pišu pa „zar bi se, nakon Evanđelja, smjelo izostaviti magarca u ovoj skromnoj laudi? Mediteran nam to ne bi lako oprostio“ (Matvejević 2006: 194).

9. Epitekst

Prema Genetteovoj definiciji, epitekst je bilo koji paratekstualni element koji nije uključen u tekst samog izdanja, ali koji slobodno cirkulira u virtualno neograničenom fizičkom i društvenom prostoru. Riječju, epitekst se nalazi izvan knjige, premda on kasnije može postati legitiman dio nekog kasnijeg izdanja (Genette 1997: 344). To bi značilo da, primjerice, neki znameniti govor o nekom književnom djelu može postati dijelom predgovora, pogovora ili nekog drugog peritekstualnog elementa. Isto tako je i s dijelovima razgovora, intervjuu, ali i ostalih epitekstualnih elemenata koje ćemo u nastavku obraditi.

Ciljevi epiteksta su, dakako, pragmatični. Najčešće je riječ o pokušaju približavanja knjige široj publici. Primjeri za to su mnogobrojni. Uzmimo za primjer intervju ili razgovor kao jedan od primjera epiteksta. Šira publika, koja, recimo, čita neki književni časopis (ili čak rubriku 'Kultura' u nekoj od dnevnih tiskovina) imat će izravan susret s dijelom sadržaja knjige, a da pritom to čak nije ni planirala. Dakako, intervjui i razgovori s autorom knjige samo su neki od epitekstualnih elemenata. Publika se mnogo češće susreće s određenim djelom u književnim časopisima i dnevnim tiskovinama preko književne kritike. Iako je ovdje riječ o, mogli bismo kazati, 'drugoj ruci' čitanja i premda one nužno ne potpadaju pod klasični epitekst u smislu kako ga je Genette definirao, a definirao ga je tako da u njega ubraja u prvom redu nakladnika i autora, mi ovdje ne smijemo previdjeti i književne kritike koje imaju mnogo doticaja s intervjuom ili razgovorom. Naravno, motivi su, kada govorimo o književnoj kritici i intervjuu, nedvosmisleno različiti. Autorski ili nakladnički intervjui za krajnji cilj imaju upoznati potencijalnu publiku s djelom, odnosno imaju za cilj prodati knjigu, naravno, oboružani retoričkim oprezom, što je razumljivo iz poslovnog aspekta.

Književna, pak, kritika oslobođena je imperativa zarade i takozvanog retoričkog opreza, i vođena je umjetničko-estetskim kriterijima. Ali nepošteno bi bilo ustrajati u ograničavanju književne kritike isključivo na navedene kriterije, a da pritom zanemarimo i njezinu deskriptivnu komponentnu koja je nužan preduvjet da bi se široj publici približilo djelo. Upravo taj dio smatramo linijom koja povezuje književnu kritiku unutar epitekstualnog diskursa, barem djelomice, stoga je naša namjera da ovdje razradimo još jedno dodatno potpoglavlje koje će se osloniti upravo na tu epitekstualnu hibridnost, koja je u Genetteovu djelu izostavljena. Još jedan razlog da u ovaj rad uvrstimo takozvani hibrid, koji je, prema našim mjerilima najčešće prikaz ili kritika, vidimo i u činjenici da Genette kao pošiljatelj (kreatora) epiteksta vidi autora, nakladnika, ali i *autorizirane* treće strane, kao što je slučaj s manje-više nadahnutim

recenzijama (Genette 1997: 345). U krajnjoj liniji, „kritičari i povjesničari književnosti naširoko su koristili epitekst u komentiranju djela“ (Genette 1997: 346).

Epitekst se, kao što je rečeno, nalazi izvan knjige na koju on upućuje. Tu „izvanknjižnu“ lokaciju epiteksta možemo kategorizirati s obzirom na medij. Tako epitekst može biti u već spomenutim novinama i časopisima, ali i na radiju i televiziji i, dakako, na književnim večerima (Genette 1997: 344–345). Mi bismo ovdje dodali, a kasnije ćemo to i oprimjeriti, i nove medije, u koje, u prvom redu ubrajamo međumrežje koje je u međuvremenu postalo dominantno i nezamjenjivo mjesto lansiranja i oglašavanja svakog proizvoda, a tako, jasno i knjige. S obzirom na vremensku komponentu epiteksta, Genette se vodi jednostavnom podjelom na privremene ili temporalne s jedne strane i kasnije ili odgođene s druge (Genette 1997: 345). Kada govorimo o primatelju epiteksta, on nije isti kao što je to slučaj s peritekstom. Naime, peritekst je namijenjen onome tko knjigu ima ili posjeduje u fizičkom, a mogli bismo dodati i kazati – i u digitalnom obliku. To je, dakle, najčešće čitatelj. Kod epiteksta je taj, nazovimo ga – recepcijski bazen, ipak nešto širi te on obuhvaća širu publiku koja predstavlja gotovo svakog korisnika medija, bilo tradicionalnih, bilo onih novih, bilo putem oglasa, bilo putem službene recenzije.

U nastavku rada navest ćemo osnovnu podjelu epiteksta prema Genetteu. Akoprem nećemo za svaku od kategorija navesti relevantne primjere (budući da ih za svaku od vrsta epiteksta i nema), one dijelove epiteksta čiji su nam primjeri dostupni postaviti ćemo u relevantan kontekst, nastojeći dovesti u korelaciju jedan primjer s drugim. Tako ćemo, primjerice, nakladnički epitekst *Mediterranskog brevijara* engleskog izdanja u nekim osnovnim možebitnim dodirnim točkama usporediti s francuskim izdanjem, s posebnim naglaskom na razlike. Posebnu ćemo pažnju posvetiti kritikama iz novinskih izdanja u kojima ćemo, ako se za to stvori prilika, ponuditi i njihovu kvalitativnu analizu, premda ćemo se uzastojati što čvršće držati deskriptivnosti, budući da to i jest metodološka okosnica ovoga rada. Nabrajamo, dakle, vrste epiteksta u najširem smislu, kako ih vidi Genette. To su nakladnički epitekst, poluslužbeni alografski epitekst, javni autorski epitekst i privatni autorski epitekst (Genette 1997: 345). Svaki od navedenih vrsta epiteksta imat će svoje podvrste čije ćemo značajke ukratko opisati.

9.1. Nakladnički epitekst

Gérard Genette navodi da nakladnički epitekst u većoj ili manjoj mjeri ima marketinšku, odnosno promocijsku funkciju (Genette 1997: 347). U nakladnički epitekst ubrajamo postere, oglase, novinska izdanja i ostale prospekte. U današnjoj nakladničkoj industriji ovakvi su rekviziti gotovo nezamislivi. Teško da možemo očekivati (čak i u vrijeme tiskanja prvog izdanja *Mediterranskog brevijara*) letke, prospekte i plakate. Takvi su rekviziti, mahom (bili) rezervirani za *bestsellere* i književne megazvijezde iza kojih stoje jake nakladničke kuće koje si mogu priuštiti luksuz oglašavanja. Primjere za takvu vrstu oglašavanja možemo još uvijek pronaći u *self-help* literaturi, popularnoj znanosti, popularnoj psihologiji i srodnim granama. Kada govorimo o književnosti, onda se moramo u tom smislu odmaknuti od ozbiljnije književnosti te se uputiti prema popularnim romanima kriminalističkog sadržaja kao uvjerljivo najčitanim žanru. Ovdje, također, ne želimo kategorički tvrditi da se za *Mediterranski brevijar* nisu tiskali letci u oglašivačke svrhe, ali nedostupnost (ili jako teška dostupnost) takvog materijala nužno ograničava opseg ovoga rada u tom smislu.

Genette navodi (a valja uzeti i vremenski kontekst nastanka njegovog kapitalnog djela) da će medijska era i medijski krajobraz nesumnjivo izroditi drukčije, sofisticiranije i publici prilagođenije vrste oglašavanja. Kao primjere autor navodi televiziju i radio. Mi ćemo se, kada je riječ o nakladničkom epitekstu, ovdje zadovoljiti s međumrežjem, budući da je televizijske i radio materijale (za koje čak ne možemo sa sigurnošću ustvrditi jesu li uopće postojali) gotovo nemoguće pronaći.

9.1.1. Primjer 1 – Školska knjiga 2007.

Dakle, da utvrdimo još jednom, funkcija nakladničkog epiteksta jest nadasve oglašivačka, a njegov krajnji cilj jest prodaja knjige. Prvi primjer koji ćemo navesti jest onaj nakladnika V.B.Z. koji se nalazi na mrežnom izdanju Školske knjige. Premda ne funkcionira kao klasični oglas, nego kao samo još jedna prezentacija proizvoda koji se može kupiti na mrežnoj trgovini, ovdje je nedvosmisleno riječ, prema Genetteovoj podjeli, o epitekstu. Ono što dominira ovim epitekstom je slika izdanja, a budući da je slika proizvoda danas *condicio sine qua non* svakog pokušaja njegove prodaje, ovo nas ne čudi. Također, upadljiva je i cijena, odnosno njezin font pored kojeg se nalazi poveznica koja nas upućuje na daljnju kupnju. Spomenut ćemo i to da ta poveznica odudara svojom bojom te na taj način na sebe privlači pažnju. S jedne je strane cijena

obilježena crnom bojom, dok je s druge strane poveznica kojom započinjemo proces kupnje označena crvenom.

Iznad navedenih elemenata nalaze se ime autora i naslov knjige, a spomenimo i to da je ime knjige označeno gotovo dvostruko većim fontom od imena autora. Ispod cijene je navedena dostupnost knjige. Kada je riječ o popratnom tekstu koji prati ovaj epitekst, navest ćemo redom kako je navedeno na međumrežju. Prvo se navodi ime autora. Zatim slijedi opis kojeg ćemo prenijeti u cijelosti. „Svaka rečenica 'Mediterranskoga brevijara' neodoljivo raspiruje žeravice naših znatiželja, analogije doživljaja, znanja i saznanja. Snaga teksta je u tome što nas prenosi i izvantekstualni realitet, mitski, povijesno-stvarni, nadstvarni... Slika se dovezuje na sliku, misao na misao, činjenica na činjenicu. Matvejević otvara prozore suncu“ ([Školska knjiga](#)). Ovo su riječi Jure Kaštelana koje se nalaze na prednjim unutarnjim koricama V.B.Z.-ovog izdanja iz 2007. (Matvejević 2007). U nastavku su navedeni redom: šifra, izdavač, uvez, broj stranica, godina izdanja, ISBN te format.

9.1.2. Primjer – V.B.Z. 2007.

U prethodnom smo potpoglavlju imali primjer posrednika koji na svojim mrežnim stranicama oglašava, odnosno nudi knjigu čiji je nakladnik netko drugi. U ovom ćemo primjeru vidjeti kako izgleda nakladnički epitekst na mrežnim stranicama tog istog nakladnika te ćemo pokušati upozoriti na neke razlike, ali i sličnosti koje su razvidne između ovog i prethodnog primjera. Kao i u prethodnom primjeru, dominira slika izdanja kojeg se oglašava. Sličnost se oslikava i u činjenici da je ime autora napisano u manjem fontu nego što je to slučaj s nazivom djela. Cijena je istaknuta podebljanom crnom bojom, s tim da je stara cijena precrtana, čime nova cijena postaje još uočljivija. Poveznica za nastavak kupnje jest nešto neupadljivija od one Školske knjige, ali svejedno svojom žutom bojom odudara od ostalih dijelova epiteksta, a samim time privlači i više pozornosti. Kontrastiranje stare i nove cijene, poveznice za nastavak kupovine, veliki i mali fontovi, po našem sudu, samo doprinose tomu da se promatračeva (kupčeva) pažnja podjednako usmjeri na svaki od tih dijelova.

Ostali dijelovi ovog epiteksta kao što su ISBN, uvez, itd., imaju mnogo manji font nego što ga isti ti dijelovi imaju u prethodnom primjeru. Na taj način oglašivač, odnosno u našem slučaju nakladnik, pokušava implicirati potencijalnom kupcu što je bitno, a što je manje bitno. U nastavku ćemo navesti redom te dijelove: Prvi je ISBN (sjetimo se da se u prethodnom primjeru nalazio na posljednjem mjestu). Zatim dolazi ime izdavača nakon čega dolazi

'područje' u kojem se navodi da je riječ o prozi. Slijedi uvez za kojeg piše da je meki. Nakon toga imamo SKU, odnosno *Stock Keeping Unit*. Dalje imamo kategoriju gdje se također navodi da je riječ o prozi. Iza slijede oznaka (Mediteran), jezik (hrvatski) te biblioteka (Ambrozija), godina izdanja (2007.), format, broj stranica te najniža cijena u posljednjih 30 dana. Vidimo da je epitekst nakladnika bogatiji za nekoliko kategorija u usporedbi s epitekstom distributera, odnosno preprodavača. To je pogotovo vidljivo u opisu žanra.

Također, možda najvažnija razlika u odnosu na prethodni primjer jest sadržaj opisa knjige. Dok se Školska knjiga odlučila za opis u jednoj poetski snažnoj rečenici, VBZ se poslužio kratim komentarima drugih autora o *Mediterskom brevijaru*, a koji se nalaze i na koricama tiskanog izdanja. VBZ, pored opisa, nudi mogućnost recenzije knjige. Na samom dnu stranice nalaze se u pokretnom izborniku ostali naslovi Predraga Matvejevića, koji su dostupni i „klikom“ na autorovo ime ([V.B.Z.](#)).

9.1.3. Primjer – Moderna vremena

Sadržajno nešto skromniji epitekst (kojeg ne možemo kao ni prvog nazvati strogo nakladničkim epitekstom, već bismo mu mogli dodati i pridjeve „distributerski“ ili „preprodavačko-oglašivački“, ili nešto u tom duhu) nalazimo na stranicama Modernih vremena, koje, poput Školske knjige, prodaju izdanje nakladnika V.B.Z. Ovaj je epitekst također opremljen slikom, no za razliku od dva prethodno analizirana primjera, ona je nešto manja i neupadljivija. Ime autora je i ovdje manje nego naziv djela, i ovdje se kao i u primjeru V.B.Z.-a „klikom“ na autorovo ime otvara stranica s ostalim autorovim djelima. Uz ime djela navedeno je i o kojem je izdanju riječ. Od ostalih informacija o knjizi navedeni su: ime nakladnika, godina i mjesec izdanja, broj stranica, vrsta uveza, ISBN te cijena koja odudara od ostalih informacija tako što je označena masnim, odnosno podebljanim fontom.

Bez neke napomene da je riječ o opisu, u nastavku se nalazi tekst koji je dopuna 7. izdanju. „Prvi fragmenti 'Mediterskoga brevijara' objavljeni su u Zagrebu 1975. godine, a prvo izdanje knjige izašlo je godine 1987. Od jednog do drugog izdanja djelo je raslo se da bi napokon u svom šestom i ovom sedmom izdanju dobilo konačan oblik“ ([Moderna vremena](#)). Nadalje, navodi se kako je „'Mediterski brevijar' [je] doživio dvadeset i jedan prijevod na razne evropske jezike, a također i na arapski, hebrejski, turski, japanski i esperanto. Knjiga je dočekanu s pohvalama međunarodne kritike i dobila veći broj nagrada u svijetu, među kojima

se izdvajaju: Nagrada za najbolju stranu knjigu u Parizu, Evropska nagrada u Ženevi te brojna priznanja u Italiji, gdje autor predaje na rimskom sveučilištu La Sapienza“.

U nastavku se mogu pročitati komentari uglednih kritičara i književnika koji se nalaze na koricama tiskanoga izdanja knjige ([Moderna vremena](#)).

9.1.4. Primjer – Abrakadabra

Sljedeći primjer epiteksta ne možemo nužno nazvati nakladničkim, već nekom vrstom hibrida koji s jedne strane ima marketinški i prodajni karakter, ali nije službeno, da tako kažemo, „ovjeren“ od nakladnika (jer se nalazi izvan nakladničkih međumrežnih domena), navest ćemo primjer Abrakadabre – digitalne platforme za kupovinu ne samo knjiga, već i ostalih dobara. Pučki rečeno, od igle do lokomotive. Za razliku od prethodnih primjera, ovdje se knjigu tretira kao bilo koji drugi proizvod. Da bismo na platformi za kupovinu Abrakadabra došli do *Mediterskog brevijara* na početnoj stranici moramo odabrati rubriku 'Knjige', nakon čega slijedi odabir rubrike 'Društvene i humanističke znanosti'.

Ovdje, dakle, vidimo da su na Abrakadabri *Mediterski brevijar* žanrovski odredili kao znanost, točnije povijest koja je sljedeća rubrika koja pobliže opisuje knjigu. Tek odabirom te posljednje rubrike, otvara se mogućnost kupovine *Mediterskog brevijara*. Naravno, i jednostavnim upisom ključnih riječi u tražilicu možemo doći do željene nam knjige, ali smatramo vrijednim spomenuti mogućnost odabira na straničnom izborniku, budući da nam to nudi sasvim novu perspektivu nakladničko-prodajnog epiteksta u kojem se ova knjiga klasificira kao znanost, odnosno povijest. Uzimajući u obzir činjenicu da je ovdje ipak riječ o platformi koja nije specijalizirana isključivo za prodaju knjiga, ovakva, mogli bismo reći – sužena klasifikacija, posljedica je više disperzirane tržišne niše nego namjere.

U ovome primjeru imamo po prvi put jednak font, kada govorimo o imenu autora i nazivu djela, a tomu bismo dodali još i to da je i cijena knjige, odnosno proizvoda označena istim fontom. Slika, za razliku od prethodnih primjera, ne dominira stranicom. Štoviše, možemo kazati da je čak i mala. Od ostalih podataka koji upućuju na knjigu jest uvez i broj stranica. Pod detaljnim opisom imamo prvih nekoliko rečenica predgovora Claudija Magrisa. Uspoređujući ovaj epitekst s prethodnima, može se steći dojam da je kudikamo skromniji, s obzirom na to da otkriva mnogo manje podataka o knjizi nego što je slučaj s ostalim primjerima nakladničkog, ili nakladničko-prodajnog epiteksta ([Abrakadabra](#)).

9.1.5. *Primjer – Colibri*

Za razliku od Abrakadabre, bugarska platforma za prodaju knjiga Colibri, žanrovski određuje *Mediterranski brevijar* nešto drukčije. Na njihovoj stranici možemo naići na to da je u slučaju Matvejevićeve knjige riječ o suvremenoj fikciji, odnosno suvremenoj europskoj fikciji. Premda i kod Colibrija ne dominira slika, ona je, u odnosu na prethodni primjer nešto izraženija. Ovdje moramo napomenuti da su izgled čitavog epiteksta i međumrežne stranice Colibri nešto formalniji. Koliko je s jedne strane kod hrvatskih nakladnika vidljivo odudaranje u veličini fonta i inzistiranje na bojama u pojedinim slučajevima, na bugarskoj stranici svjedočimo nešto većoj formalnosti.

Uz, naravno, imena autora i knjige, možemo vidjeti ISBN i cijenu knjige, koja je, začudo, prilično neistaknuta (iako je font, doduše, podebljan), a to može zrcaliti neke kulturološke razlike. U opisu knjige koji je napisan na engleskom jeziku stoji: „Teško je definirati književni žanr ove velike knjige o Mediteranu – ona je ujedno i poetična i znanstvena enciklopedija mediteranske materijalne i duhovne kulture, povijesni čitatelj, etimološki rječnik, epska pjesma o vječnoj ljepoti mora, brevijar“ ([Colibri](#)). Dalje se navodi kako je „ova knjiga postala *bestseller* u mnogim europskim državama. Mnogo je puta pretiskana i prevedena na više od dvadeset jezika“ ([Colibri](#)). Također, navedene su i nagrade, kako u Italiji, tako i u Francuskoj. U ovom primjeru nakladnik-prodavač pred potencijalnog kupca iznosi svjetsku recepciju knjige o kojoj bi trebale posvjedočiti brojne nagrade, izdanja i prijevodi.

S lijeve strane (spominjemo to, budući da su se u dosadašnjim primjerima ovi podaci nalazili zdesna) nailazimo na tehničke detalje knjige. Tako imamo jezik, format, dimenzije, ali i težinu knjige, o kojoj dosada nije bilo spomena. Od ostalih podataka tu su i broj stranica, ali i točan datum, mjesec i godina objave. Na samome dnu stranice nalazi se fotografija Predraga Matvejevića te nekoliko osnovnih biografskih podataka među kojima ćemo istaknuti autorovo mjesto rođenja, akademsku karijeru, ali i međunarodni uspjeh *Mediterranskog brevijara* ([Colibri](#)).

9.1.6. *Primjer – Decitre, Payot 1995.*

Decitre, francuski trgovac knjigama ima nešto drukčiji pristup prezentaciji knjige nego što je to kod bugarskog Colibrija, ali i drugih trgovaca, nadasve hrvatskih, premda, dakako, postoje i

brojne sličnosti. Ono što se na prvi pogled doima najupadljivijim jest, osim slike koja zauzima najveći dio ekrana, crveni okvir unutar kojeg je bijelim slovima istaknuto naziv nagrade „Jean d'Ormesson“. Ovdje možemo pronaći poveznicu između bugarskog Colibrija i francuskog Decitre koji nisu propustili istaknuti činjenicu da je *Mediterranski brevijar* knjiga koja je osvojila prestižnu/e nagradu/e, čime, nedvosmisleno kod potencijalnog kupca žele izazvati osjećaj poštovanja i divljenja, što je, izvan svake sumnje, jedan od osnovnih postulata persuzije⁹. Također, postoji mogućnost kupnje džepnog izdanja, kao i onoga s tvrdim, ali i mekim koricama.

Osim imena autora i naziva knjige (čiji prikaz vizualno dominira u odnosu na ime autora), francuski trgovac ne izostavlja ime kako prevoditelja na francuski, tako i imena autora predgovora i pogovora. Kada govorimo o tome kako Colibri žanrovski određuje *Mediterranski brevijar*, onda nailazimo na sličnu klasifikaciju kao što smo imali kod hrvatske Abrakadabre. Brevijar se nalazi pod društveno-humanističkim znanostima, odnosno označen je kao djelo povijesti, odnosno da budemo još precizniji: svjetska povijest – opće. U rubrici „Sažetak“ nalazi se isječak sa mrežne stranice ActuaLitté koji je objavljen 2020. povodom objave dobitnika nagrade „Jean d'Ormesson“, a pobjednička je knjiga bila, jasno, *Mediterranski brevijar* ([ActuaLitté](#)).

Od ostalih podataka imamo točan datum, mjesec i godinu izdanja, naziv biblioteke, EAN kod, težinu, nakladnika, ISBN, format, broj stranica i dimenzije. Na međumrežnoj stranici Decitre postoji i mogućnost ocjenjivanja knjige. Isto tako, na samom dnu stranice imamo nekoliko crtica o Matvejeviću životu i djelu. Čini se da stranica već neko vrijeme nije ažurirala podatke, pogotovo one koje se odnose na autorov život. Naime, u spomenutoj kratkoj biografiji nailazimo na podatak da je Matvejević danas profesor na rimskom Sveučilištu, što, jasno, ne može biti točno, jer je on preminuo 2017 ([Decitre 1995](#)).

9.1.7. *Primjer – Decitre, Hachette Pluriel 2020.*

Kod istog trgovca možemo naići i na novo francusko izdanje nakladničke kuće Hachette Pluriel iz 2020. Premda je riječ o istom distributeru, postoji nekoliko razlika koje ćemo u nastavku navesti. Prije svega, u ovom su primjeru ažurirani biografski podaci Predraga Matvejevića. Istaknuta je, osim godine rođenja i godina smrti. U prethodnom primjeru na mrežnim

⁹ V. više u: Sparks, Glenn G. 2016. Persuasive Effects of the Media: The Power of the Source. U: *Media Effects Research: A Basic Overview*. [Boston]: Cengage Learning: 205–206.

stranicama Decitre koja se tiču Payotovog izdanja (koje je objavljeno 1995.) mogli smo vidjeti da je navedeno kako je Matvejević rođen u Jugoslaviji od oca Rusa i majke Hrvatice. Hachette Pluriel, pak, naglašava da je Matvejević hrvatski pisac i jedan od najistaknutijih esejista slavenskog svijeta. Navodi se da je predavao u Parizu, Rimu, Louvainu, ali i u, što je jako važno da se uoči razlika – Zagrebu.

U prijašnjim primjerima nismo mogli naići na taj podatak. Smatramo da se Sveučilište u Zagrebu percepcijski ne preklapa s, primjerice, pariškom Sorbonneom. Ovo promatramo iz marketinškog ugla, jer je očekivano da će široj publici, pogotovo onoj u Francuskoj gdje Decitre djeluje, mnogo više „odzvanjati“ ime ovog prestižnog, svjetski poznatog pariškog sveučilišta, nego nekog manje poznatog. Premda se detalj kojeg ćemo navesti više tiče periteksta nego epiteksta, smatramo da ipak ima doticaja s epitekstom. Naime, na naslovnici ovoga izdanja navedeno je da je riječ o knjizi-dobitnici prestižne nagrade „Jean d'Ormesson“. ([Decitre 2020](#)).

9.1.8. Primjer – Anagrama

Anagrama, španjolski nakladnik *Mediterranskog brevijara* ima nešto drukčiji pristup u prezentaciji i opisu knjige. S lijeve strane dominira slika naslovnice, a ispod nje suptilno su navedeni sljedeći podaci: ISBN, EAN, cijena, broj stranica, biblioteka, kod, prijevod i datum objave. Ovdje ćemo spomenuti da za razliku od svih prethodno analiziranih primjera, u epitekstu španjolskog izdanja cijena ni na koji način ne „iskače“ u odnosu na ostale podatke. Jedini podatak koji je istaknut tako što je podebljan jest onaj koji upućuje na biblioteku čije je Brevijar dio.

Zdesna imamo sliku mladog Predraga Matvejevića ispod koje se nalaze njegovi biografski podaci. Biografija se oslanja na njegov književno-znanstveni opus i karijeru, s posebnim naglaskom na to da je Brevijar remek-djelo. Anagrama se ističe i po tome što je, za razliku od ostalih kako nakladnika, tako i trgovaca, otišla korak dalje u opisu knjige. Naime, opis knjige nalazi se u središnjem dijelu stranice između slike naslovnice i osnovnih podataka, odnosno Matvejevićeve biografije. Držimo važnim istaknuti da opis, i slobodno možemo reći – recenzija knjige, zauzima mnogo više prostora nego što je to slučaj s ostalim aspektima ovog epiteksta. On se sastoji od dva dijela. Prvi je, mogli bismo reći, recenzentske prirode, a posebno je važno da nije kopiran isječak iz Magrisova predgovora (premda je na naslovnici španjolskog izdanja istaknuto ime autora predgovora) ili Brechonova pogovora ili s mrežne stranice ActuaLitté, već je tekst autorski. Drugi se dio sastoji od nekoliko isječaka već spomenutog

pogovora i od recenzije Françoisa Fejtóa za časopis *Il Giornale*. Ono što, dakle, ovaj epitekst razlikuje od drugih je to što je najveći naglasak stavljen na dvije stvari – autora i knjigu, a manje na komercijalni faktor – cijenu ([Anagrama](#)).

9.1.9. Primjer – Book Depository

Da se u epitekstu zrcale kulturološke razlike vidjeli smo ponajprije na bugarskom, ali i španjolskom primjeru, a primjer koji slijedi će, to je izvan svake sumnje, i potvrditi. Riječ je o američkoj mrežnoj platformi za prodaju knjiga Book Depository. Prva je vidljiva razlika da je Book Depository povezan s platformom Goodreads na kojoj čitatelji recenziraju knjige koje su pročitali. Budući da je ipak riječ o najpopularnijoj recenzentskoj platformi, očekivano je da će ocjene imati sugestivnu moć na potencijalnog kupca, bilo da je riječ o lošijoj ili boljoj ocjeni, a kako se može vidjeti vrlo je malo loših ocjena. No, svakako je vidljiv glas zajednice, što u prethodnim primjerima nismo imali prilike vidjeti, bez obzira na to što većina drugih platformi ima mogućnost ocjenjivanja knjige. Na tim se platformama, ipak, još uvijek ne ocjenjuju knjige da bismo mogli govoriti o nekom glasu zajednice. Ako pričamo o možebitnoj uočljivosti ocjena s platforme Goodreads, možemo utvrditi da je ona na visokom stupnju, budući da odudara bojom ostalih tekstualnih dijelova ovoga epiteksta. Naime, zvjezdice koje upućuju na ukupni zbroj ocjena čitatelja (od 1 do 5 zvjezdica) označene su žutom bojom. Ispod zvjezdica nalazi se ime autora pored kojeg stoji i ime prevoditelja na engleski jezik.

U ovom odsječku još imamo i jezik izdanja koji se prodaje te tvrdoću korica. Slijeva opet dominira slika naslovnice pored koje se nalazi detaljan i opširan opis, odnosno recenzija knjige. Ono što je upadljivo jest da autor recenzije nabraja narode koji su živjeli, odnosno žive na Mediteranu spominjući među ostalim i Francuze, Španjolce, Talijane, ali i Dalmatince (a ne Hrvate). Ispod svega navedenog nalaze se, kako piše, detalji o proizvodu što samo potvrđuje tezu o kulturološkim razlikama koje se očituju i u samom epitekstu. Osim formata, broja stranica, dimenzija i savršeno precizne gramaže knjige i osim što opet nailazimo na jezik izdanja, ovdje imamo dvije vrste ISBN-a: ISBN10 i ISBN13. Također, osim imena nakladnika, ovdje po prvi put nailazimo na ime grada u kojem je tiskana knjiga. Posljednja zamjetna razlika na koju smo naišli kod ovoga epiteksta jest pitanje žanrovske klasifikacije *Mediterranskog brevijara*. Ta klasifikacija više funkcionira kao sustav pretraživanja po ključnim riječima nego strogo i precizno žanrovsko određenje. Tako osim povijesti (općenite) imamo i društvenu i kulturnu povijest kao i kulturne studije. Od ostalih kategorija kojima prema autorima ovoga

epiteksta žanrovski pripada ova knjiga nabrojat ćemo rubrike 'Folklor, mitovi i legende', 'Vodiči' te posljednja kategorija 'Mjesta i ljudi: slikovni radovi' ([Book Depository](#)).

U dosadašnjem smo dijelu rada težište našeg istraživanja usmjerili ka nakladničkom epitekstu, ali i nekim hibridima koje bismo mogli nazvati nakladničko-oglašivačkim ili, pak, nakladničko-prodajnim. Nit koja povezuje te epitekstove nije toliko sadržajno-strukturne prirode koliko tehnološke. Naime, razumije se da je pojava ovih hibrida uvjetovana tehnološkim razvojem koji je, htjeli-ne htjeli, iz čisto pragmatičnih razloga (a epitekst je prije svega pragmatičan), iznjedrio sasvim novu prirodu komunikacije između nakladnika i publike. Klasično oglašavanje knjige postaje, priznali mi to ili ne, anakronizmom, što zbog troškova takve vrste komunikacije, što zbog činjenice da je publika, pa tako i ona književna, danas smješтана u oazama međumrežja. Upravo su ti faktori doveli do konvergencije između nakladničkog epiteksta i direktne prodaje. Današnje digitalne platforme za kupovinu, odnosno prodaju knjiga funkcioniraju kao neka vrsta kataloga u kojem ne samo da su izložene cijene, što je u kontekstu epiteksta manje bitno, već ponekad i čitavi detaljni opisi, pa čak i recenzije koje upućuju na sadržaj knjige.

9.1.10. Primjer – Časopis Danas

Ključna komponenta nakladničkog epiteksta, sugerira Genette, jest njegova promocijska funkcija (1997: 347). Prethodnim primjerima pokušali smo u nekoliko poteza oslikati suvremeni nakladnički epitekst. U nastavku rada pozabavit ćemo se nakladničkim epitekstom u onom klasičnom smislu kakvim ga je vidio Genette. Prvi primjer koji ćemo navesti jest onaj iz književnog časopisa *Danas* koji je izašao 27. listopada 1987., dakle – neposredno nakon što je *Mediteranski brevijar* ugledao svjetlo dana. U rubrici „Književnost“ na stranicama 47 i 48 nalazi se članak pod nazivom „Memorija Mediterana“.

Na samom vrhu 47. stranice u ružičastom okviru navodi se da „Meditranski brevijar – novu knjigu Predraga Matvejevića koju je upravo izdao Grafički zavod Hrvatske, predstavlja čitaocima 'Danasa' i milanskog 'Corriere della sera' ugledni talijanski kritičar i esejist Claudio Magris, koji je istodobno autor predgovora Matvejevićeve knjige“ (Danas 1987: 47). I u ovom primjeru možemo vidjeti da se knjigu pokušalo predstaviti autoritetom Claudija Magrisa. Ako uzmemo vremenski rascjep između ovoga članka, odnosno epiteksta i nekog suvremenog kojeg

smo imali prilike vidjeti, promjena, takoreći, sadržajno i nema. Ime talijanskog esejista uzima se kao relevantna polazišna točka za buđenje interesa kod šire publike. U spomenutom crvenom okviru, ponovit ćemo, piše da Magris čitateljima predstavlja knjigu, ali da je on ujedno i autor predgovora. Na ovom bi se mjestu moglo pomisliti da je Magris za časopise *Danas* i *Corriere della sera* pisao potpuno novi osvrt koji odudara od predgovora. Za talijanski list ne možemo tvrditi, ali sa sigurnošću možemo kazati da je članak u časopisu *Danas* skraćeni Magrisov predgovor te je gotovo identičan, uz dvije rečenice razlike.

Crta razdjelnica koja stoji između ovog epiteksta i Magrisovog periteksta jest s jedne strane materijalna komponenta. Epitekst se nalazi izvan djela (premda je sadržaj u ovome slučaju prevladavajuće identičan), dok se peritekst nalazi unutar samog djela. I konačno, druga razlika očituje se u naslovu periteksta i epiteksta. U epitekstu imamo „Memoriju Mediterana“, a u peritekstu „Za filologiju mora“ (Magris 1987: 47–48).

9.1.11. Primjer posredovanog nakladničkog epiteksta

Genette na jednom mjestu spominje kako autor nakladničkog epiteksta može biti nakladnik, ali i neka autorizirana treća strana (Genette 1997: 345), a sljedećim ćemo člankom to pokušati i oprimjeriti. Naime, u *Nedjeljnoj Dalmaciji* koja je ugledala svjetlo dana 8. studenog 1987., dakle, u sam osvit objavljivanja prvoga izdanja *Mediteranskog brevijara*, nailazimo na članak pod nazivom *Kako se Krleža zamjerio Mediteranu*. Premda naslov sugerira drukčije, ovaj članak je, *de facto*, kompilacija ulomaka iz poglavlja 'Glosar' Matvejevićeve knjige. Unutar članka nalazi se maleni uokvireni dio u kojem se navodi: „Donosimo nekoliko zanimljivih odlomaka iz odjeljka 'Glosar', koji se u knjizi nalazi kao dodatak što je bitno upotpunjuje i zaokružuje“ (Matvejević 1987c: 18).

Imajući to na umu, možemo reći da je ovaj članak isključivo promocijskog karaktera, akoprem, ponavljamo, nije riječ o službenom nakladničkom epitekstu. Uzimajući u obzir činjenicu da je članak (odnosno ulomci iz *Mediteranskog brevijara*) osvanuo u novinama niti mjesec dana nakon objave same knjige, to s većom sigurnošću možemo zaključiti kako je riječ o nakladničkom epitekstu, premda, da ne bi bilo zabune, ne u onom čistom obliku kakvim ga opisuje Gérard Genette. Veoma sličan primjer nalazimo i u *Vjesniku* koji je objavljen 10. kolovoza 1990. U njemu se nalazi članak koji je prethodio drugom hrvatskom izdanju *Mediteranskog brevijara* (o tom će članku biti više riječi kasnije u radu). U članku se nalaze

odlomci iz drugog izdanja te on neosporno ima za cilj upoznati šire čitateljstvo sa sadržajem knjige i također ima oglašivačku funkciju.

9.2. Javni autorski epitekst

Razlika između nakladničkog epiteksta i javnog autorskog epiteksta u tome je što se nakladnički epitekst nalazi onkraj odgovornosti autora (Genette 1997: 351). Javni, pak, epitekst, bio on nakladnički ili autorski je, kako smo već spomenuli, u prvome redu namijenjen publici. Oni se, predlaže Genette, mogu podijeliti na autonomne ili medijski posredovane. Autonomne dijeli na vlastiti osvrt, javni odgovor, autokomentar, dočim medijski posredovane dijeli na intervju, razgovore i kolokvije. Uzimajući u obzir dostupnost i javnu pristupačnost ovih epitekstova, naše ćemo težište postaviti na medijski posredovane epitekstove.

I sam Genette priznaje kada piše o vlastitom osvrtu, da je riječ o veoma rijetkoj vrsti epiteksta (Genette 1997: 352). To bi, riječju, bio autorov osvrt na vlastito djelo objavljen u novinama ili časopisu. Mi, nažalost, nismo došli u posjed takvom epitekstu, a ne možemo sa sigurnošću utvrditi postoji li on uopće. U drugom redu imamo javne odgovore koji bi, pojednostavljeno rečeno, bili autorovi odgovori na književnu kritiku njegova djela. Nismo sigurni da ovakav epitekst postoji, odnosno je li se Matvejević, da tako kažemo, obračunavao s kritičarima *Mediterranskog brevijara*, s naročitim obzirom na to da je recepcija njegova djela (kao što ćemo vidjeti u nastavku) bila nadasve (uz rijetke iznimke) pozitivna. Konačno, spomenuli smo i autokomentare koji su još rjeđi od prethodna dva epiteksta. Možemo, uzimimo za primjer, govoriti o autorovu komentaru na neko od svojih kasnijih izdanja, no to je, gotovo bez iznimke, dio periteksta.

Stoga ćemo, *bona fide*, usmjeriti našu pažnju na dostupne materijale koji su posredničkog karaktera. Utvrdimo najprije što je posredovani epitekst. Najjednostavnija formulacija bila bi da je tu riječ o epitekstu koji je posredovan putem medija i u kojem, s jedne strane imamo novinara, a s druge strane autora. Kanonska situacija, primjećuje Genette, sastoji se od „dijaloga između pisca i nekog posrednika čiji je posao postavljati autoru pitanja, snimiti ih i zatim ih prenijeti“ (Genette 1997: 356). Budući da Genette takav epitekst pojednostavljeno naziva medijskim epitekstom, ne vidimo razloga zašto ga i mi ne bismo tako nazivali. Ovdje se, samom prirodom stvari, nameće i podjela s obzirom na vrstu medija, a to bi, u nekom najrudimentarnijem obliku bili televizija, radio, tisak i međumrežje.

Za kraj, osvrnuli bismo se još na razliku između, kako Genette piše, intervjua i razgovora. On definira intervju kao „kratak i vođeni dijalog kojeg vodi profesionalni novinar, a događa se najčešće kao neka vrsta dužnosti vezana za objavljivanje knjige“ (Genette 1997: 358). S druge strane, razgovor definira kao „dijalog koji je, općenito uzevši, šireg raspona i koji se vodi dugo nakon izdavanja knjige. Obično ima 'osobniju' i 'personaliziraniju' notu, za razliku od intervjua koji je hladniji“ (Isto). I za kraj, prije nego što pređemo na primjere, spomenimo još takozvane kolokvije, odnosno diskusije koje Genette vidi kao razgovor autora, ali ne samo s jednim sugovornikom već s publikom (Isto). Primjer za to bila bi književna večer.

9.2.1. *Primjer razgovora – Slobodna Dalmacija*

Niti godinu dana nakon objavljivanja prvog izdanja *Mediterranskog brevijara, Slobodna Dalmacija* je objavila razgovor novinara Bože Žige s Predragom Matvejevićem. Dakako, nećemo se osvrnati na cijeli dvostranični razgovor, niti ćemo se upuštati u analizu sadržaja u prevelikoj mjeri, ali ćemo pokušati članak zaokružiti u neku razumljivu cjelinu s ciljem da dobijemo uvid u strukturu ovog medijski posredovanog epiteksta. Kao što smo naglasili, autorski epitekst, pogotovo podvrsta medijski posredovanog epiteksta nema onu promocijsku funkciju koja je krasila nakladnički epitekst. Tim više, kad je riječ o razgovoru, koji, kako kaže Genette, dolazi kasnije (za razliku od intervjua), možemo se složiti s tim da je ovaj epitekst svojevrsni osvrt na dosadašnju recepciju knjige, ali koji se temelji na riječima samog autora knjige.

Knjiga o kojoj se piše kao o knjizi-uspješnici i to nepunih godinu dana nakon prvoga izdanja, nije knjiga koju treba promovirati i reklamirati. Već sama činjenica da se o toj knjizi piše s nekim vremenskim odmakom predstavlja neku vrstu reklame, bez obzira na njezin sadržaj. Pišući o razgovoru kao medijski posredovanom epitekstu Genette ističe upravo ovo što smo naglasili, a to je da motivacija koja stoji iza njega nije popularizatorske i promidžbene prirode, već da je optočena aurom prestiža (1997: 363). Tako u ovom epitekstu nailazimo na Magrisa, čiji je autoritet, izgleda, neizostavan kako u peritekstu, tako i u epitekstu, bez obzira na to o kojoj se vrsti epiteksta radilo. Tu su, jasno, i biografski podaci, riječ-dvije o Mediteranu i mediteranskoj kulturi općenito, ali i isticanje uspjeha prvog izdanja i, u to vrijeme već brojni prijevodi na strane jezike. Ovakva vrsta epiteksta idealna je platforma za to da autor progovori o razlozima, motivima, ali i genezi nastanka svoga djela. To je vjerojatno i razlog zbog kojeg ima mnogo više medijski posredovanih epitekstova poput razgovora ili intervjua, nego što je to

slučaj s autokomentarima ili javnim odgovorima i obračunima s kritičarima (Žigo 1988: 20–21).

9.2.2. *Primjer razgovora – Večernji list*

14. veljače 1988. u *Večernjem listu* izašao je članak pod nazivom *Uspomene i iskustva Mediterana*. Riječ je o razgovoru između novinarkine Ane Lendvaj i Predraga Matvejevića. Za razliku od prethodnog primjera, ovdje je zanemaren biografski element, ali je itekako istaknut element prestiža kojeg je već u to vrijeme uživala Matvejevićeva knjiga. Ta se teza potvrđuje navođenjem primjera Claudija Magrisa, kojeg se širem čitateljstvu predstavlja kao autora „čuvane knjige **'Dunav'**“ (Matvejević prema Lendvaj 1988, istaknula A. L.). U ovome razgovoru imamo i spomen Jure Kaštelana kao jednog od istaknutih književnika koji je u superlativima pisao o *Mediteranskom brevijaru* (Lendvaj 1988: 8).

9.3. *Primjer kolokvija i nakladničkog epiteksta*

U nedjeljnom je izdanju *Večernjeg lista*, koje je objavljeno 16. rujna 1990., osvanuo članak naslova *Nezapamćeno zanimanje*. Kako bismo objasnili zašto smo ovaj primjer klasificirali ne samo pod kolokvij već i pod nakladnički epitekst, moramo obratiti pozornost na sadržaj članka. U kratkim crtama, riječ je o izvješću s kulturno-umjetničke večeri u kojoj se, između ostalog, moglo čuti i Predraga Matvejevića, odnosno njegovo predavanje na temu Mediterana i to povodom drugog izdanja *Mediteranskog brevijara*.

Osim činjenice što je to bio profesorov razgovor s okupljenom publikom gdje je govorio o svojoj uspješnici (što ga nedvojbeno svrstava u kolokvij), moramo spomenuti i to da je organizator događaja bio upravo Matvejevićev hrvatski nakladnik – Grafički zavod Hrvatske, što, pak, nedvosmisleno upućuje na to da je riječ i o nakladničkom epitekstu. Da je kojim slučajem organizator bila neka udruga ili pojedinac za koga autor knjige nije, recimo to tako, nakladnički vezan, tada bi bilo riječi o primjeru kolokvija kao epiteksta. Da, pak, na tom kolokviju nije bilo publike koja je imala mogućnost postavljanja pitanja autoru knjige, tada bismo govorili o klasičnom nakladničkom epitekstu (Relja 1990: 10).

9.4. *Prevoditeljski medijski posredovan epitekst*

Kako smo dosad imali priliku vidjeti, epitekst je, za razliku od periteksta, mnogo fluidniji pojam i teško ga je jednoznačno odrediti. Ako uzmemo, primjera radi, korice ili poglavlja kao peritekstualne elemente, samom prirodom njihove ograničenosti na materijal oslobođeni smo nedoumica i možebitnih nejasnoća. Kod epiteksta je, pak, situacija kudikamo drugačija. Vidjeli smo, kada smo obrađivali nakladnički epitekst da, takoreći, ne postoji razlika između njega i epiteksta kojeg smo proizvoljno nazvali oglašivačkim ili trgovačkim. Gotovo identičan sadržaj krasi nakladnički epitekst izdavačke kuće V.B.Z. i preprodavača Školske knjige, koja nije nakladnik, ali nudi mogućnost kupovine knjige, kao što ju nudi i sam nakladnik.

Da smo kojim slučajem u ovome radu ispustili dijelove koji nisu nužno u Genetteovoj teoriji navedeni kao nakladnički epitekst, smatramo da bi ovaj rad mnogo izgubio na zaokruženosti. Pred sličnom ćemo se situacijom naći u sljedećem primjeru. Naime, Genette, navodeći vrste nakladničkih i javnih autorskih epitekstova, nije eksplicitno naveo prevoditelja kao jednog od možebitnih kreatora epiteksta. Istina, Genette je spomenuo autoriziranu treću osobu, ali mi ne želimo donositi *a priori* zaključke koji bi mogli biti u suprotnosti s teorijom na kojoj se temelji ovaj rad. Stoga smo ovaj primjer nazvali *Prevoditeljskim medijski posredovanim epitekstom*.

Kao što smo imali slučaj razgovora autora s novinarima o *Mediterranskom brevijaru*, tako ovdje imamo slučaj razgovora Silvia Ferrarija, prevoditelja *Brevijara* na talijanski jezik, s kojim je za časopis *Oko* razgovarao Boris Horvat. Naglasimo i to da je ovaj broj časopisa izašao 17. studenoga 1988. Ovdje se ne bismo smjeli zalijetati pa zaključiti da je riječ o klasičnom razgovoru. Vrijeme objave ovog teksta upućuje nas, prema Genetteovoj podjeli, na to da je ovdje ipak riječ o intervjuu koji je informativno-promotivnog karaktera. Sjetimo se, intervju je više tehničke nego književno-umjetničke prirode. S prevoditeljem se razgovaralo o novim proširenjima i dopunama napisanim za talijansko izdanje, kojih nije bilo u dotad objavljenom hrvatskom izdanju (Horvat 1988: 29).

9.5. *Recepcija – Nije epitekst, ali ima funkciju epiteksta*

Za uvodnu misao ovome poglavlju istaknuli bismo kako smatramo da ne postoje stopostotno pouzdani pokazatelji koji su u stanju izmjeriti recepciju nekoga djela. Takvoj smo ocjeni skloni budući da je recepcija fenomen koji nije lako mjerljiv. Ako se, primjerice, odlučimo mjeriti recepciju nekoga djela na temelju broja posuđenih primjeraka u knjižnicama, nedvojbeno ćemo

dobiti podatak koji će nam otkriti mnogo toga kada je riječ o interesu za to djelo. No, s druge strane, takav pristup ima i svoje, ne baš metodološki pouzdano naličje. Recimo da smo se obratili svim knjižnicama u Hrvatskoj u namjeri da saznamo točan broj posudbi te i te knjige (u našem slučaju *Mediterranskog brevijara*), i recimo da zaista dobijemo taj broj. Otkriva li nam taj podatak o recepciji onoliko koliko bismo možda pomislili? Prvo, broj posuđenih primjeraka ne mora korelirati s brojem pročitanih primjeraka. Drugo, netko je mogao posuditi knjigu radi znanstvenog istraživanja u kojem će pročitati samo pojedine odlomke, a ne cijelu knjigu. Treće, moguće je da je jedna osoba više puta posudila istu knjigu, ili isti naslov, ali različita izdanja. Svi ovi primjeri mogu nam više sakriti nego što mogu otkriti o recepciji knjige.

Nadalje, možemo o recepciji neke knjige govoriti tako da ustvrdimo je li ta knjiga uvrštena u lektiru ili silabus kolegija na nekoj visokoobrazovnoj instituciji. S jedne strane, ako se knjiga nalazi u silabusu, možemo govoriti o recepciji koju je potvrdio autoritet kojeg predstavlja profesor. S druge strane, nitko ne jamči da će studenti ili učenici pročitati tu knjigu. Dakle, institucionalno postoje osnove da zaključimo kako je recepcija knjige visoka ili niska, ali praksa nas veoma lako može demantirati.

Konačno, analizom broja prodanih primjeraka neke knjige također nećemo stići daleko u otkrivanju recepcije neke knjige. Još je teže, primjera radi, nekim dubinskim intervjuom razgovarati s ispitanicima koji su pročitali tu i tu knjigu. Ostaje nam, dakle, da se posvetimo materijalu koji je lako dostupan, ali iz kojeg se može štošta iščitati kada je riječ o recepciji. Kada govorimo o recepciji *Mediterranskog brevijara* (ali i drugih knjiga) jedan od načina da se ne pogubimo u proizvoljnim tumačenjima jest pogled prema brojkama koje u komercijalnom smislu podosta govore. Riječ je, naravno, o broju izdanja neke knjige. Ako za neko djelo postoji natprosječan interes, očekivano je da će taj interes biti popraćen i interesom nakladnika da pripremi i tiskanju novih izdanja. Isto vrijedi i za prijevode. Međutim, to nam i dalje ništa ne govori o recepciji kao kvalitativnom fenomenu, već samo o postojanju interesa za djelo koji je pretočen u brojne prijevode i reizdanja.

Kada smo spomenuli lako dostupan materijal, onda mislimo, *in prima linea*, na novinske članke, kolumne, kritike i recenzije nekog djela, ali i multimedijalnu komponentu za koju ćemo, također, navesti primjer. Nadalje, relativna malobrojnost osoba koje se bave (ili su se bavile) književnom kritikom, ali i tradicionalna nepopularnost kulturnih rubrika (u odnosu na druge), već *via facti* podrazumijevaju postojanje intelektualnog filtera kroz koji neko djelo mora proći da bi završilo u kulturno-književnim rubrikama. Mi smo ovdje, razumije se, skloniji idealtipskom pogledu na kulturne rubrike odnosno autora članka u njoj, smatrajući ga

autoritetom. To činimo, kako bismo ograničili mogućnost metodološke nestabilnosti i kako ne bismo otklizali u relativizaciju kritike. Stoga ćemo u nastavku navesti nekoliko primjera koji bi trebali dati neku opću (premda ne konačnu) sliku recepcije Matvejevićevog *Mediterranskog brevijara*.

Kada govorimo o multimedijalnoj komponenti recepcije izdvojili bismo *cross-platform* projekt *Mediterranski brevijar* Nenada Puhovskog u produkciji Factuma, nezavisne tvrtke za produkciju dokumentarnih filmova u Hrvatskoj. Projekt je bio baziran upravo na, kako navode, Matvejevićevoj zbirci eseja o Mediteranu te je bio uvršten u program europskog krosmedijskog sajma *Cross Video Days* koji se održavao 18. i 19. lipnja 2013. u Parizu ([Factum](#)). Ovaj primjer navodimo kako bismo pokazali da je *Brevijar* nadišao svoj originalni književni oblik postavši, kreativnom intervencijom, multimedijalan i time otvoren za još širu recepciju svjetske publike.

9.5.1. *Primjer 1 – Slobodna Dalmacija 1987.*

U *Slobodnoj Dalmaciji* na sam Božić 1987. izašao je članak *Jezgra dramski intoniranih suprotnosti* autora Ivana J. Boškovića. Članak, odnosno recenzija, kao što vidimo, objavljena je nedugo nakon što je *Brevijar* ugledao svjetlo dana. Autor u nadnaslovu najavljuje da je riječ o „Knjizi kao kulturnom događaju“, a spominje čak i recepciju ističući da je Matvejević svoju temu artikulirao kao „viševrstu metaforu, koja u svijesti kulturnog recipijenta traje kao produktivno ishodište, trajna inspiracija, rasadište i riznica evropskog (svjetskog) civilizacijskog kruga, s kontekstom nepotrošivih simbola“ (Bošković 1987: 14). Naglasimo da je riječi 'recipijent' Bošković dodao 'kulturni' što nedvosmisleno aludira na vrstu čitalačke publike *Mediterranskog brevijara*. Autor (a nije prvi koji to primjećuje) jest ustanovio žanrovsku fluidnost, da ne kažemo – neodredivost Matvejevićeve knjige.

On tako zapaža da ima „u njemu [je] elemenata kulturološke rasprave, lirskih evokacija i nostalgичnog sentimenta, ludističkih zapisa i opisa, a ponajviše briljantnih esejističkih meditacija o svijetu, što je u mnoštvu svojih realija prikrio svijest o Jedinstvu kao najdublju podlogu, mjeru i razlog“ (Isto). Bošković svoju recenziju završava riječima koje su znakovite: „Riječ je (a već se o tome čulo) o knjizi koja je kulturni događaj prvog reda u kulturi koja ju je imala sreću zavrijediti“ (Isto). Dakako, ovdje se nećemo upuštati u cjelovitu analizu ove recenzije, osim što ćemo naglasiti da je pisana izrazito književno-kritičarskom terminologijom, što, pak, zatvara vrata mnogim možebitnim čitateljima, ali, kako je i sam Bošković naglasio, *Brevijar* zahtijeva kulturnog recipijenta pa je stoga i razumljivo da namjera recenzije nije da se

obraća široj publici. No, važnije od toga jest ono što je Bošković spomenuo u zadnjoj rečenici, a to je da se „već čulo o tome“ da je *Brevijar* prvorazredni kulturni događaj. To nam podosta otkriva o recepciji djela, pogotovo ako uzmemo u obzir činjenicu da je između Boškovićeve recenzije i izlaska *Brevijara* prošlo tek nešto više od dva mjeseca (Bošković 1987: 14).

9.5.2. *Primjer 2 – Slobodna Dalmacija 1990.*

Povodom izlaska drugog proširenog izdanja *Mediterskog brevijara Slobodna Dalmacija* je na svojim stranicama 14. rujna 1990. objavila pismo književnika Dinka Štambaka kojega je on uputio Matvejeviću godinu ranije i koji je objavljen pod naslovom *Pohvala »Brevijaru«*. Odmah iz naslova pisma možemo iščitati aluzije na *Pohvalu ludosti* Erazma Rotterdamskog, jednu od najznačajnijih i najutjecajnijih knjiga književne renesanse i humanizma. Ta usporedba govori sama za sebe. Jasno, uzmimo u obzir to da pismo zahtijeva ipak nešto intimniji izražaj, no bez obzira na to, za kontekst recepcije nam ta usporedba mnogo otkriva.

Čitavo je pismo intonirano kao svojevrsni panegirik Matvejevićevu djelu, a u pošiljateljevu tonu vidimo uzbuđenje i sreću: „Hvala Ti na tom daru, na tom blagu kojim si definirao Mare nostrum i morca oko njega. (...) Još Ti jednom zahvaljujem na užitku koji si mi pružio svojim 'Mediterskim brevijarom',, (Štambak 1990: 15). Ovaj tekst, ali i svaku drugu kritiku koja je protkana ovakvim sugestivnim slikama može se promatrati i kao epitekst, tim više što ovakve recenzije, prikaze i pisma mogu u čitatelju pobuditi želju za kupnjom knjige, a onda, pak, govorimo o oglašivačkom karakteru. Na kraju, „kritičari i povjesničari književnosti već dugo intenzivno koriste epitekst u komentiranju radova“ (Genette 1997: 346).

9.5.3. *Primjer 3 – Vjesnik 1990.*

Ferenc Fejtő (François Fejtő), čije smo ime mogli vidjeti u epitekstu španjolskog nakladnika Anagrama, za *Vjesnik* koji je izašao 10. kolovoza 1990. napisao je kratku recenziju *Mediterskog brevijara* pod nazivom *Matvejevićev povratak prvoj ljubavi*. Fejtő piše da „'Mediterski brevijar' nije znanstvenička knjiga, poput znamenitog Braudela. To je pjesan ljubavi Mediterana, ljubavnika koji je iskusio da 'Mediteran nije samo geografija'...“ (Fejtő 1990: 11). Ovdje uočavamo da se s recepcijske strane pojavljuje potraga i pokušaj za žanrovskim određivanjem *Brevijara*, premda Fejtő, kao i brojni prije (i nakon) njega, ne uspijeva postaviti Matvejevićevu knjigu u neku žanrovsku ladicu.

Osim što spominje Claudija Magrisa, Fejtő, poput drugih autora i kritičara pristupa djelu iz optike jedinstva, ujedinjavanja, riječju – jednog. Fejtő povlači Mediteran preko Mađarske pa sve do Njemačke: „Mediteran u sebi nosi čitav mozaik naroda i kultura o kojima je ovdje riječ, i ne isključuje druge koji su bili privučeni 'stranama gdje cvjeta limun', Mađare, Austrijance pa, zašto ne, i Nijemce. Matvejevićev je Mediteran Evropa, i više od Evrope. I doista je važno za našu današnju Evropu, koja traži samu sebe, ono što Matvejević točno kaže za Mediteran: 'Retorika Mediterana služila je demokraciji i demagogiji, slobodi i tiraniji...'" (Fejtő 1990: 11). Indikativno je kako se pristup analizi *Brevijara* temelji na isticanju jednog, odnosno jedinstvenog i zajedničkog. Treba uzeti u obzir kontekst – vrijeme nastanka, kako djela, tako i njegove recepcije, odnosno kritike, to vrijedi za svako djelo pa tako i za ovo – činjenica jest da djelo nastaje u predvečerje pada komunizma, te da je svaki autor, htio-ne htio o političkim kretanjima toga vremena imao svoj stav koji je mogao biti na ovaj ili onaj način utkan u djelo, a Matvejevićeva su politička stajališta bila, izvan svake sumnje, poznata¹⁰. Granice ovakve vrste rada ne daju nam sugerirati i iznositi mišljenja, već isključivo upozoriti čitatelja na to da osvijesti činjenične okolnosti u kojima rad nastaje, a na čitatelju je, jasno, da donese svoj sud o tome koliko političkog ima ili nema u pojedinim djelima te koliko mu je to (ne)važno.

9.5.4. Primjer 4 – Vjesnik 1987.

U utorak, 29. prosinca 1987. u zagrebačkom je *Vjesniku* izašao članak pod nazivom *Putovanje tragovima Mediterana* autora Josipa Pavičića koji u prvim recima zapaža kako je riječ o jednoj od najljepših knjiga koje se mogu ugledati u izlogu knjižara, ističući, naravno i ime izdavača. Pavičić drži da je autor „s(p)retno ukotvio na teško odredljivom razmeđu između umjetnosti i znanosti: za bilo koju pojedinu znanstvenu disciplinu on je preširok, a za pjesničke zanose općeg tipa – preuzak“ (Pavičić 1987: 8).

Također, (što je rijetkost, uzimajući u obzir da su se mnogi poskliznuli u takvim pokušajima) žanrovski svrstava *Mediteranski brevijar* u esej, što ponavlja nekoliko puta. Nadalje, Pavičić se pita „zašto autor, premda mu je i te kako stalo do leksičke raznovrsnosti, gotovo uopće ne upotrebljava domaću riječ Sredozemlje“ (Isto). Ovaj djelić moramo dovesti u korelaciju s ostalim primjerima recepcije. Naime, ovdje nailazimo na pokušaj kroatizacije Mediterana, što je Matvejević izbjegavao. Ovu Pavičićevu primjedbu moramo spomenuti i u

¹⁰ V. više u: Matvejević, Predrag. 2015. *Granice i sudbine: o jugoslavenstvu prije i poslije Jugoslavije*. Zagreb: V. B. Z.

kontekstu ostalih recenzija u kojima se (sasvim ispravno) Mediteranu pristupa Matvejevićevski, univerzalistički. Pavičić zaključuje da je „esej o Mediteranu najbolje [je] napisani Matvejevićev tekst, a knjiga u kojoj je objavljen ide u red naših najljepših edicija (design Sanja Iveković, tehnički urednik Nikica Ostarčević, urednik Nenad Popović“ (1987: 8).

9.5.5. Primjer 5 – Nedjeljna Dalmacija 1987.

Sljedeći primjer recepcije *Mediteranskog brevijara* jest onaj na kojeg se može naići u *Nedjeljnoj Dalmaciji* od 8. studenoga 1987. Autor članka je Bože V. Žigo, a članak je naslovljen: *Mediteran u nama*, s nadnaslovom „Važne knjige, zaista“. Kako smatramo da je za što jasniju sliku recepcije Matvejevićeva djela potrebno povući neke usporedbe između recenzija, spomenut ćemo nekoliko sličnosti ove recenzije i drugih. Naime, autor je zauzeo poziciju žanrovskog određivanja te je ustvrdio da se radi o eseju.

„Naravno da gospodin Magris nije u pravu: ni roman ni pripovijest o Mediteranu nisu mogući jer je Mediteran daleko obuhvatniji, (...) mjesto odakle je evropska civilizacija započela svoj razgranati pohod kroz vrijeme, neprestano se račvajući u posebnosti i istodobno ostvarujući kontinuitet i čuvajući sjećanje na jedinstvo. Dakle, posrijedi je upravo **esej** o toj mediteranskoj milenijskoj **igri** svijeta u stalnom prožimanju jedinstva i suprotnosti“ (Žigo 1987: 18, istaknuo B. V. Ž.). Spomenimo i to da je riječ esej podebljana. Ne želeći kazati kako je podvlačenje *Brevijara* pod žanr eseja autoru od najveće važnosti, ipak moramo istaknuti da je tom žanrovskom određivanju pripalo više od polovice teksta.

Ostatak recenzije usmjeren je ka mišlju što Mediteran jest, a što nije, gdje autor zaključuje kako „Matvejeviću polazi za rukom da lapidarno, tako reći dijalektičkim postupkom, nabaci obrise Mediterana onim **što nije** (nije samo zemljopis, ne pristaju mu mjerila uža od mediteranskih, ne može se gledati s položaja bilo kakvog partikularizma, nacionalnog, vjerskog ili stranačkog itd.) i onim **što jest** (više je negoli pripadnost, sklon je tlapnji, na njemu tijelo stari brže od duha (...) itd.)“ (Isto). Vidimo dakle dvije osnovne recepcijske niti koje se provlače u gotovo svakom primjeru. To je određivanje žanra i određivanje onoga što Mediteran jest. Ističući ove dvije niti, ne želimo zanemariti i ostale, ali činjenica jest da se ove dvije najčešće pojavljuju.

9.5.6. *Primjer 6 – Novi list*

Gotovo je nemoguće pisati kritiku, recenziju ili osvrt, a da se pritom predmet našeg kritiziranja, recenziranja i osvrta ne postavi u neki kontekst. Književnost pogotovo ne odolijeva tim zahtjevima, da ne kažemo iskušenjima. Kontekst, pak, može biti svakojak: od dnevnopolitičkog, komparativno-umjetničkog (usporedba s drugim djelima), stilističko-lingvističkog, da nabrojimo samo neke. Vidljivo je to i u prethodno spomenutim primjerima gdje taj kontekst služi kao matrica, uporište za koje se kritičar drži kako bi uopće imao polazište za kritiku. Dvije su se matrice, odnosno niti (kako smo ih nazvali u prethodnom primjeru) provlačile u recepciji *Mediterranskog brevijara*. Žanr i mediteranski univerzalizam nasuprot mediteranskom partikularizmu.

Tako ni Zdravko Zima nije mogao odoljeti tom iskušenju u svom članku *Korijeni evropskog univerzalizma* objavljenom u *Novom listu* 8. srpnja 1988. Već sam naslov članka upućuje na vezanost za recepcijsku matricu za kojom Zima poseže. Također, i on se upustio u žanrovsko određivanje *Mediterranskog brevijara*, ustvrdivši (premda je jedan od rijetkih) da je riječ o putopisu, posluživši se pritom primjerom Homerove *Odiseje*. No, u ovoj bismo analizi htjeli podcrtati (zbog čega smo i započeli ovaj primjer kratkim izlaganjem o kontekstu) posljednji pasus Zimina članka: „*I na kraju, umjesto zaključka, citirajmo jednu Matvejevićevu rečenicu: 'Ne znamo točno koliko smo prva zemlja trećeg svijeta u Evropi ili pak prva evropska zemlja u trećem svijetu'. Dovoljan je povod za razmišljanje ili čak novu knjigu*“ (1988: 5, kurziv Z. Z.). Kontekst kojeg spomenusmo, ovim se primjerom otkriva kao politički. Dodajući k tomu i naslov, političke implikacije su flagrantno vidljive.

9.5.7. *Primjer 7 – Radničke novine*

Za kraj ovog dijela recepcijskih prikaza *Mediterranskog brevijara* spomenut ćemo još i tekst Ivice Župana *Zajedništvo u razlikama*. Tekst je izašao u *Radničkim novinama* 16. svibnja 1988. On će samo potvrditi onu tezu koju smo više puta istaknuli, a to je da se javnoj recepciji Matvejevićeve knjige pristupa iz gotovo istih polazišnih matrica. Odabir naslova, smatramo, sugerira više nego što bismo mogli sugerirati mi pokušavajući ga interpretirati.

S druge strane, opet nailazimo na dio u kojem se pokušava odrediti žanr. Župan tako piše da je „Matvejevićevo djelo žanrovski [je] teško određivo. Neki su prikazivači ovu knjigu definirali kao kulturno-povijesni traktat, drugi kao mitsko-lirski pastiš, treći kao poslanicu, a četvrti drže da je posrijedi 'križanac' u kojem ima tragova molitvenika, pregleda i zbornika te

natruha lekcije i priručnika“ (Župan 1988: 22). Spominjući i Magrisa i njegovo žanrovsko određivanje *Brevijara* kao pripovijesti, Župan ostaje suzdržan pri davanju konačne ocjene po tom pitanju (Župan 1988: 22).

10. Zaključak

U zaključku ćemo sažeti osnovne pojmove koje smo u ovom radu definirali i naučili. Za početak, naučili smo, najjednostavnije rečeno, da nam paratekst predstavlja knjigu. Ime autora, ime knjige, nazivi poglavlja, predgovori, intervjui, razgovori – sve su to dijelovi parateksta. On je kroz povijest mijenjao svoj oblik, da tako kažemo – evoluirao. Srednjovjekovne knjige kojima nisu poznati ni naslovi ni autori, zasigurno nisu imale paratekst kakvim smo ga u oslonu na Genetteovu teoriju sagledavali u ovome radu. Imajmo na umu da paratekst ne mora biti zauvijek jednak, fiksiran. Primjerice, naslov knjige može se proširiti, skratiti, naslovi poglavlja mogu se mijenjati ovisno o autorovim ili urednikovim željama, štoviše, kod ponovnih izdanja paratekst je mahom drugačiji od prethodnih izdanja – naslovnica, korice, font, papir, nerijetko su drugačiji.

Prostorna je značajka parateksta ona koja se nalazi u knjizi, a Genette je naziva peritekstom. Ona prostorna značajka koja se nalazi izvan knjige na koju upućuje zove se epitekstom. Dakle, paratekst se sastoji od periteksta i epiteksta. Ono što Genette naglašava jest da je paratekst uvijek podređen svom tekstu, odnosno da je on njegov razlog postojanja. Nakladničkim epitekstom Genette naziva čitavo područje periteksta, a kao krajnji peritekst podrazumijeva naslovnicu, materijalni izgled knjige.

Korice su, kako navodi Genette, suvremeni fenomen, po njima percipiramo djelo na prvi pogled. U radu opisanim primjerima periteksta htjeli smo dočarati koliko se pojedini peritekst razlikuje od nakladnika do nakladnika. Korice su, kao dio periteksta, od stožerne važnosti za svako izdanje, sadržaju ćemo pridati pozornost tek kada ugledamo i prihvatimo korice. Nakon što otvorimo knjigu možemo očekivati prazne listove, isto nas čeka i ako knjigu listamo unatrag. Primjerima pojedinih izdanja naišli smo na drugačije ispisane, odnosno, neispisane prazne listove od onoga što Genette navodi u svojoj teoriji. Vidjeli smo i to da primjer francuskog nakladnika najviše odgovara Genetteovoj teoriji.

Kao što su to i korice, tako je i papir integralni materijalni dio knjige bez kojeg tiskana knjiga ne može postojati. Tiskanje na papiru određene kvalitete može imati estetske, ekonomske i materijalne značajke. Estetske proizlaze iz atraktivnosti papira, jer papirom je cilj impresionirati čitatelja. Ekonomska se vrijednost svodi na to da se nakladnici većinom odlučuju za ispisivanje knjige na papiru srednje kvalitete jer bi knjiga tiskana na najfinijem papiru bila komercijalno neisplativa, dok se materijalna komponenta tiče možebitne trajnosti papira. Možemo na ovom mjestu unijeti i jedan citat, nama veoma dragog autora:

I ja sam ubrzo otkrio da ne čitamo jednostavno *Zločin i kaznu* ili *Stablo raste u Brooklynu*. Čitamo određeno izdanje, konkretni primjerak, koji prepoznamo po hrapavosti ili glatkoći papira, po mirisu, po neznatnom oštećenju na 72. stranici i po prstenu od kave u desnom uglu stražnje korice. (...) Tiskarska tehnika stvorila nam je iluziju da svi čitatelji *Don Quijotea* čitaju istu knjigu. Za mene, čak i danas, kao da nikada nije došlo do izuma tiska, i svaki primjerak knjige ostaje jedinstven poput feniksa. A s druge strane točno je da su neke knjige posudile određena svojstva nekim čitateljima. Povijest knjige sadržana je u povijesti njezinih prethodnih čitanja – to znači da je svaki novi čitatelj pod utjecajem onoga što on ili ona zamišlja da je knjiga bila u prijašnjim rukama. (Manguel 2001: 27)

Iz ovoga nam je citata jasno da postoje i drugi autori koji promišljaju o paratekstu, a Genette nam ga je definirao i podrobno objasnio.

Kada govorimo o peritekstu autorova imena i prezimena, on ima dvostruku funkciju, s obzirom na to gdje su ime i prezime označeni. Ako su označeni na naslovnoj stranici, u većini su slučajeva pisani manjim fontom od naslova djela. U konačnici, jednom se autorovo ime i/ili prezime nalaze na naslovnici, jednom na hrbatu, a jednom na koricama knjige. Ne zaboravimo da su imena autora u prošlosti bila navedena tek u jednom od njihovih stihova ili redaka, Genette navodi primjere Plauta, Herodota i Vergilija.

Naslov je nesumnjivo jedan od najdominantnijih dijelova periteksta. Svjedočimo da i s ovim dijelom periteksta, kao i s peritekstom autorova imena i prezimena, postoje značajne razlike u prošlosti. *Robinson Crusoe* je primjer naslova djela koji zauzima cijelu stranicu, gdje bi se u detalje opisivao čak i sadržaj knjige. Nekad, ipak, autor djela ne bi bio i autor naslova, kako svjedočimo u slučaju *Božanstvene komedije*, jer znamo da Dante nije imenovao svoje djelo. Kada govorimo o naslovu, treba imati na umu da je tekst namijenjen čitatelju, a naslov je, budući da je on komercijalno-vizualni aspekt knjige, namijenjen, takoreći – svakome. Genette naglašava kako su funkcije naslova da identificiraju djelo, dok Charles Grivel dodaje još dvije – da odrede temu djela i da zainteresiraju publiku. Naš primjer ispunjava sve tri funkcije. Osim tematske funkcije naslova, Genette navodi i rematsku funkciju. Rematska je funkcija djela u tome da naslov, ili dio naslova, pojednostavljeno rečeno, govori o tome što je knjiga, za razliku od tematske funkcije naslova, koja se nalazi u tome da naslov upućuje na to o čemu knjiga govori.

Posveta je ono što je otisnuto i integralni je dio periteksta neke knjige, dok je natpis najčešće vlastoručno napisan i sastoji se ili od autorova potpisa ili vlastoručno napisanih riječi, ili čak oboje, a obično je navedeno ime onoga kome je natpis posvećen.

Genette pod predgovorom podrazumijeva svaku vrstu uvodnog teksta, bio on autorski ili alografski, a koji se sastoji od govora o temi teksta koji će uslijediti ili koji tom tekstu prethodi, dakle, pogovor se, sa svim svojim specifičnostima, smatra vrstom predgovora. Za razliku od naslova i imena autora, predgovor, jasno, nije obavezan. Jacques Derrida, pak, kako navodi Genette, radi distinkciju između uvoda i predgovora, a što je važno za naš primjer, on smatra da su predgovori „situacijska nužnost“ te da su umnoženi od izdanja do izdanja, dok je uvod jedinstven te se bavi općim i bitnim arhitektonskim problemima djela. Predgovor Claudia Magrisa nipošto ne možemo nazvati situacijskom nužnošću – upravo suprotno, on je jedinstveni, integralni dio svih izdanja i prijevoda *Brevijara*. Uzmemo li u obzir Derridino izričito značenjsko odvajanje uvoda i predgovora, jer kako on kaže – oni nemaju istu funkciju, temeljem u radu navedenih primjera možemo zaključiti da je u izdanjima *Brevijarâ* Magrisov tekst nekad određivan kao predgovor, a nekad, pak, kao uvod.

Nadalje, kada govorimo o predgovoru *Mediterranskog brevijara*, ono što još jednom moramo naglasiti jest njegova epitekstualna uloga koja je nadišla peritekstualnu. U primjerima koje smo naveli vidjeli smo da su mnogi nakladnici u svojim epitekstovima stavili težište na činjenicu da je Claudio Magris pisao predgovor Matvejevićevoj knjizi. Također, mnogi će dijelovi Magrisova predgovora kao periteksta postati stožernim dijelom epiteksta. Možemo, stoga, bez ustručavanja zaključiti kako je Magrisov predgovor uspio nadići funkcije predgovora kakvima ih vidi i kakvim ih opisuje Genette.

Prema Genetteovoj definiciji, epitekst je bilo koji paratekstualni element koji nije uključen u tekst samog izdanja, ali koji slobodno cirkulira u virtualno neograničenom fizičkom i društvenom prostoru. Riječju, epitekst se nalazi izvan knjige, premda on kasnije može postati legitiman dio nekog kasnijeg izdanja. Ciljevi epiteksta su, dakako, pragmatični. Najčešće je riječ o pokušaju približavanja knjige široj publici. Vrste epiteksta u najširem smislu, kako ih vidi Genette su nakladnički epitekst, poluslužbeni alografski epitekst, javni autorski epitekst i privatni autorski epitekst. Zaključno bismo naglasili ono što držimo vrlo važnim i što smo više puta u radu ponovili i oprimjerali, a to je da je funkcija nakladničkog epiteksta nadasve oglašivačka, a njegov je krajnji cilj prodaja knjige.

U radu smo naveli i neke epitekstualne hibride koje bismo mogli nazvati nakladničko-oglašivačkim ili, pak, nakladničko-prodajnim. Razumije se da je pojava ovih hibrida uvjetovana tehnološkim razvojem koji je, htjeli-ne htjeli, iz čisto pragmatičnih razloga (a epitekst je prije svega pragmatičan), iznjedrio sasvim novu prirodu komunikacije između nakladnika i publike.

Kako smo dosad imali priliku vidjeti, epitekst je, za razliku od periteksta, mnogo fluidniji pojam i teško ga je jednoznačno odrediti. Ako uzmemo, primjera radi, korice ili poglavlja kao peritekstualne elemente, samom prirodom njihove ograničenosti na materijal oslobođeni smo nedoumica i možebitnih nejasnoća. Kod epiteksta je, pak, situacija kudikamo drugačija. Vidjeli smo, kada smo obrađivali nakladnički epitekst da, takoreći, ne postoji razlika između njega i epiteksta kojeg smo proizvoljno nazvali oglašivačkim ili trgovačkim.

Za kraj, ali ne manje važno, u Tablici 1 donijeli smo popis izdanja i prijevoda *Mediterranskog brevijara* s detaljnim opisima – jezikom (i gdje je potrebno državom izdanja), naslovom, impresumom, godinom izdanja, materijalnim opisom i eventualnom napomenom. U Tablici je navedeno 47 objavljenih izdanja na 27 različitih jezika, to je nedvojbeno veličanstven uspjeh ove uistinu divne knjige. Na dnu tablice navedena je autorska ograda od njezine moguće konačnosti, a naveli smo da je moguće postojanje i egipatskog izdanje *Brevijara*, a možda postoje i druga koja u ovoj Tablici nisu navedena. Vjerujemo, ipak, da smo se približili konačnom broju do sada izdanih Mediteranskih brevijara jer, kako smo u radu i naveli, vrlo je teško doći do konačnih i ažurnih podataka o tome.

11. Popis korištenih izvora

1. Abrakadabra: Abrakadabra. *Mediterranski brevijar*. <https://www.abrakadabra.com/hr-HR/Katalog-Knjige-Drustvene-i-humanisticke-znanosti/Mediterranski-Brevijar%2C-Predrag-Matvejevic/p/G008Q9C> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
2. ActuaLitté: ActuaLitté. "Bréviaire méditerranéen" de Predrag Matvejevitch, Prix Jean d'Ormesson 2020. <https://actualitte.com/article/6838/prix-litteraires/breviaire-mediterraneen-de-predrag-matvejevitch-prix-jean-d-ormesson-2020> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
3. Anagrama: Anagrama. *Breviario mediterráneo*. https://www.anagrama-ed.es/libro/panorama-de-narrativas/breviario-mediterraneo/9788433911445/PN_224 (Pristupljeno 12. rujna 2022).
4. Anagrama - Panorama: Anagrama. *Panorama de narrativas*. <https://www.anagrama-ed.es/coleccion/panorama-de-narrativas> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
5. Book Depository: Boor Depository. *Mediterranean : A Cultural Landscape*. <https://www.bookdepository.com/Mediterranean-Predrag-Matvejevic/9780520207387> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
6. Bošković 1987: Bošković, Ivan J. Jezgra dramski intoniranih suprotnosti. *Slobodna Dalmacija*. 25. prosinca 1987: 14.
7. Buljubašić 2017: Buljubašić, Ivana. 2017. Pojam parateksta Gérarda Genettea u okviru suvremene naratologije. *Anafora: Časopis za znanost o književnosti* 4(1): 15–34.
8. Colibri: Colibri. *Mediterranean Breviary: A Cultural Landscape*. <https://www.colibri.bg/eng/books/457/predrag-matvejevic-mediterranean-breviary-a-cultural-landscape> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
9. Decitre 1995: Decitre. *Bréviaire méditerranéen*. <https://www.decitre.fr/livres/breviaire-mediterraneen-9782228889377.html#resume> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
10. Decitre 2020: Decitre. *Bréviaire méditerranéen*. <https://www.decitre.fr/livres/breviaire-mediterraneen-9782818506233.html#resume> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
11. Factum: Factum. "MEDITERANSKI BREVIJAR" U PROGRAMU KROSMEDIJSKOG SAJMA CROSS VIDEO DAYS. http://factum.com.hr/hr/novosti/mediteranski_brevijar_u_programu_krosmedijskog_sajma_cross_video_days (Pristupljeno 12. rujna 2022).
12. Fejtő 1990: Fejtő, François. 1990. Matvejevićev povratak prvoj ljubavi. *Vjesnik*. 10. kolovoza 1990: 11.

13. Genette 1997: Genette, Gérard. 1997. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press.
14. HE: Brevijar. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2021. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=9452> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
15. HJP: Brevijar. *Hrvatski jezični portal*. https://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=f15mWxE%3D&keyword=brevijar (Pristupljeno 12. rujna 2022).
16. Horvat 1988: Horvat, Boris. 1988. Smjela esejistička proza. *Oko*. 17. studenoga 1988: 29.
17. Lendvaj 1988: Lendvaj, Ana. 1988. Uspomene i iskustva Mediterana. *Večernji list*. 14. veljače 1988: 8.
18. Magris 1987: Magris, Claudio. 1987. Memorija Mediterana. *Danas*. 27. listopada 1987: 47–48.
19. Manguel 2001: Manguel, Alberto. 2001. *Povijest čitanja*. Zagreb: Prometej.
20. Matvejević 1987a: Matvejević, Predrag. 1987. *Mediterranski brevijar*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
21. Matvejević 1987b: Matvejević, Predrag. 1987. *Breviario mediterraneo*. Milano: Hefti Edizioni.
22. Matvejević 1987c: Matvejević, Predrag. 1987. Kako se Krleža zamjerio Mediteranu. *Nedjeljna Dalmacija*. 8. studenoga 1987: 18.
23. Matvejević 1990: Matvejević, Predrag. 1990. *Mediterranski brevijar*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
24. Matvejević 1991: Matvejević, Predrag. 1991. *Mediterranski brevijar*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
25. Matvejević 1992: Matvejević, Predrag. 1992. *Bréviaire méditerranéen*. Paris: Fayard.
26. Matvejević 1998: Matvejević, Predrag. 1998. *Mediterranski brevijar*. Sarajevo: Sarajevo Publishing; Međunarodni centar za mir.
27. Matvejević 1999: Matvejević, Predrag. 1999. *Mediterranean: a cultural landscape*. Berkeley; Los Angeles; London: University of California Press.
28. Matvejević 2003: Matvejević, Predrag. 2003. *Mediterranski brevijar*. Podgorica: CID.
29. Matvejević 2006: Matvejević, Predrag. 2006. *Mediterranski brevijar*. Zagreb: V.B.Z.

30. Moderna vremena: Moderna vremena. *Mediterski brevijar*. <https://mvinfo.hr/knjiga/3413/mediteranski-brevijar-7-izdanje> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
31. Pavičić 1987: Pavičić, Josip. 1987. Putovanje tragovima Mediterana. *Vjesnik*. 29. prosinca 1987: 8.
32. Relja 1990: Relja, S. Nezapamćeno zanimanje. *Večernji list*. 16. rujna 1990: 10.
33. Školska knjiga: Školska knjiga. *Mediterski brevijar*. <https://shop.skolskaknjiga.hr/mediteranski-brevijar.html> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
34. Štambak 1990: Štambak, Dinko. 1990. Pohvala „Brevijaru“. *Slobodna Dalmacija*. 14. rujna 1990: 15.
35. V.B.Z.: V.B.Z. *Mediterski brevijar*. <https://www.vbz.hr/book/mediteranski-brevijar-2/> (Pristupljeno 12. rujna 2022).
36. Zima 1988: Zima, Zdravko. 1988. Korijeni evropskog univerzalizma. *Novi list*. 8. srpnja 1988: 5.
37. Žigo 1987: Žigo, Bože V. 1987. Mediteran u nama. *Mediteran u nama*. 8. studenoga 1987: 18.
38. Žigo 1988: Žigo, Bože V. 1988. Ostali smo dužnici Mediteranu. *Slobodna Dalmacija*. 21. kolovoza 1988: 20–21.
39. Župan 1988: Župan, Ivica. 1988. Zajedništvo u razlikama. *Radničke novine*. 16. svibnja 1988: 22.